

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

**В. П. Шульга
О. Г. Корченко
С. М. Петькун
І. І. Тюрменко
І. Г. Верховцева**

**ІНФОРМАЦІЙНЕ НАСИЛЛЯ У КІБЕРПРОСТОРІ
(СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ СЕГМЕНТ)**

методичний посібник

Київ – 2025

УДК 316.776.23:004(072)

Укладачі:

Шульга Володимир Петрович, Ректор ДУІКТ, доктор історичних наук, старший дослідник,
 Корченко Олександр Григорович, Перший проректор ДУІКТ, чл.-кор. НАН України, доктор технічних наук, професор,
 Петькун Світлана Михайлівна, доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування ДУІКТ,
 Тюрменко Ірина Іванівна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та документознавства Державного університету «Київський авіаційний інститут»,
 Верховцева Ірина Геннадіївна, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності ДУІКТ.

Рецензент:

Закіров Марат Борисович, доктор політичних наук, завідувач відділу політичної аналітики Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Рекомендовано Вченою радою ДУІКТ, протокол № 2 від 03 лютого 2025 р.

Інформаційне насилля у кіберпросторі (соціально-комунікаційний сегмент): методичний посібник (для спеціальностей D4 «Публічне управління та адміністрування»; B13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа») / В. П. Шульга, О. Г. Корченко, С. М. Петькун, І. І. Тюрменко, І. Г. Верховцева. Київ: ДУІКТ, 2025. 108 с.

У методичному посібнику висвітлюється тематика інформаційного насилля цифрової епохи, акцентується на формах і засобах російської інформаційної агресії проти України 2014–2024 років та шляхах протидії ворожим інформаційним впливам. Посібник містить визначення актуальної термінології, тематику рефератів, список рекомендованої літератури.

Рекомендований для використання здобувачами вищої освіти під час опанування дисциплін соціально-комунікаційного профілю, а також написання курсових і кваліфікаційних робіт за спеціальностями D4 «Публічне управління та адміністрування»; B13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа».

© Володимир Шульга, Олександр Корченко,
 Світлана Петькун, Ірина Тюрменко, Ірина Верховцева

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Масовоінформаційні впливи цифрової епохи у кіберпросторі. Інформаційна криза	10
3. Інформаційне насилля та інформаційний тероризм у кіберпросторі (вимір соціальних комунікацій)	36
4. Російська інформаційна агресія проти України 2014–2024 років як інформаційне насилля	52
5. Шляхи протидії інформаційному насиллю в контексті гібридної війни росії проти України 2014–2024 років	64
6. Післямова	89
7. Теми рефератів	91
8. Рекомендована література	95

ВСТУП

Нова промислова революція, або «Індустрія 4.0», за умов якої нині розвивається планетарний соціум, дала імпульс фундаментальним змінам у всіх сферах життя: суспільній, економічній та комунікаційній тощо. На тлі феноменально надшвидкого розвитку технологій при мінімальному залученні матеріальних ресурсів і мінімальних змінах навколишнього середовища відбуваються докорінні соціальні зрушення та формуються уявлення на такі нові явища, що в науковій літературі йменуються “інформаційне (цифрове) суспільство”, “цифрова цивілізація”, “цифровий світ”, “цифрова епоха”. Одночасно цифрові технології, за висловом М.Требіна, вступають у Sancta Sanctorum – сферу, що робить людину людиною розумною, а людський соціум виділяє з будь-яких інших біологічних спільнот.

Визначальним напрямом нової дійсності вперше в історії став прогрес в інформаційних комунікаціях. Вони перетворюються на стрижні економічного й соціального життя та пов’язані із цифровізацією, що стала мегатрендом усіх сфер суспільного поступу по всьому світу. Виник віртуальний світ комп’ютерного інтерфейсу – «кіберпростір». Як стверджують дослідники, логіка розвитку техносфери та зумовлена нею «цифрова революція» вплинули на онтологічні основи цивілізації. Однак критично важливим є не лише факт появи нового інформаційно-комунікаційного поля, яке радикально змінило звичну інфраструктуру соціального життя. Інформація набуває ролі найціннішого активу, наділяється певним суб’єктивним змістом, перетворюючись на знання – основу розвитку й ресурс для реалізації інтелектуальних здібностей людини. Ці докорінні зміни відбуваються в режимі реального часу, породжують небувалі можливості та нові проблеми, з якими людство ніколи не стикалося раніше.

Однак зворотньою стороною легкості й простоти нових комунікацій є відсутність культурного та екзистенційного досвіду використання засобів, які надають нові можливості існування в умовах глобальних мереж та інформаційних потоків і водночас зумовлюють втрату суспільством вибудованих раніше соціальних правил. Суперечливі реалії цифрового простору зумовлюють тенденції формування цифрової людини. У когнітивній сфері спостерігається підвищення цінності швидкості сприйняття й переробки інформації, часто на шкоду глибині сприйняття. Людина задовольняється поверхневим знанням проблем, ігноруючи перевірку досвідом і критичність мислення. Гаджети перетворюються на елемент підсвідомості, індивідуальний зовнішній носій колективного несвідомого. Різноманітні види та способи комунікації перенесено в онлайн сферу.

На цьому тлі світ на глобальному і локальному рівнях стикається з ускладненням соціокультурної динаміки суспільства. Сучасній людині доводиться жити без стійких орієнтирів, довготривалих чинників порядку, загально визнаних авторитетів. Нові культурні реалії перестають бути однозначно «хорошими» або «ворожими». Вони амбівалентні, оскільки несуть у собі не тільки очевидні блага, але й часом приховані небезпеки і навпаки. При цьому цифровий простір, що формується, відіграє вирішальну роль у новій інформаційній картині світу, коли інформація виступає як двигун суспільного й технічного прогресу і стає об'єктивною характеристикою матеріальних систем і їх взаємодії. Сьогодні практично не залишається місць, неохоплених інформаційним полем. Розвиток телебачення, Інтернету, мереж мобільного зв'язку стає фактором, що свідчить про входження інформаційної культури в життя основної маси населення і цифровізацію особистості під впливом технологічного прогресу. Якщо раніше для виходу за рамки сформованих моделей ідентифікації було необхідним докладання особливих зусиль, то використання сучасних електронних гаджетів гранично спрощує вибір

рольової моделі. З'явилися практично безмежні можливості у виборі способів конструювання власної ідентичності, які надають нові цифрові технології, що проникають в усталені формати соціальних взаємовідносин.

Але, разом із тим, бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій з останньої третини XX століття й до сьогодення значно посилив вплив деструктивного чинника дезінформаційного характеру в масових комунікаціях, адже миттєве розповсюдження світом неправдивих, сфальшованих, новин, ідей, псевдонаукових концепцій не тільки впливає на мізки людей, змінює їх свідомість та примушує думати в «потрібному» для адресанта напрямі, а й створює певну нову реальність, у якій генератор дезінформації може поводитись, обираючи на власний розсуд стратегію дій, на противагу адресату, котрий мусить витратити ресурси на спростування дезінформації і доводити її маніпулятивний характер величезній аудиторії – громадськості своєї та інших країн. Легке поширення світом масовоінформаційних впливів деструктивного характеру є тим новим явищем сучасної цифрової епохи, що потребує прискіпливої уваги всіх, хто вивчає інформаційні процеси цифрової епохи з метою запобігання глобальній інформаційній агресії, крайня форма якої може мати характер інформаційного насилля з ознаками інформаційно-терористичного впливу, що провокує негативні наслідки не тільки для окремих публічних персон, соціальних спільнот, бізнес-структур, а й для цілих країн, їх об'єднань, усього світу.

Даний методичний посібник покликаний сприяти вивченню цієї надзвичайно злободенної для України теми, адже з 2014 року і навіть раніше наша держава зазнає агресивного інформаційного впливу з боку росії, що значно посилюється з початком 24 лютого 2022 р. її повномасштабної військової агресії проти України. Проте об'єктом російської тотальної агресії, крім українців, є і громадськість інших країн, у очах якої країна-інтервент намагається сформувати негативний образ нашої держави, дискредитувати все, що має відношення до України – владу,

культуру, соціальні традиції тощо. Відтак, існує нагальна потреба в осмисленні чинників, що сприяють такому агресивному впливу, а також проявів інформаційного насилля, його форм, крайньою з яких є інформаційний тероризм, та шляхів протидії йому, насамперед у контексті гібридної війни росії проти України 2014–2024 років з урахуванням специфіки соціальних комунікацій у кіберпросторі. Це і зумовило написання методичного посібника.

Автори висунули за мету: сприяти осмисленню здобувачам вищої освіти, які опановують дисципліни соціокомунікаційного профілю за спеціальностями D4 «Публічне управління та адміністрування»; B13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа», чинників, які сприяють агресивному інформаційному впливу росії у її ворожій діяльності проти України, а також проявів інформаційного насилля, його форм, крайньою з яких є інформаційний тероризм, та шляхів протидії йому, насамперед у контексті гібридної війни росії проти України 2014–2024 років з урахуванням специфіки соціальних комунікацій у кіберпросторі.

Посібник може використаний також під час написання курсових і кваліфікаційних праць за вказаними спеціальностями.

Структура методичного посібника включає чотири розділи: 1. Масовоінформаційні впливи цифрової епохи у кіберпросторі. Інформаційна криза; 2. Інформаційне насилля та інформаційний тероризм у кіберпросторі (вимір соціальних комунікацій); 3. Російська інформаційна агресія проти України 2014–2024 років як інформаційне насилля; 4. Шляхи протидії інформаційному насиллю в контексті гібридної війни росії проти України 2014–2024 років, у тексті яких дано визначення актуальної новітньої термінології в контексті розглядуваної тематики. У післямові узагальнено матеріал основної частини. Фінішними частинами посібника є теми рефератів та список рекомендованої літератури.

Посібник допоможе здобувачам вищої освіти не тільки орієнтуватись у складних явищах масової комунікації сучасності та функціонування

кіберпростору, насамперед його соціокомунікаційного сегменту, а й сформувати наступні компетенції згідно стандартів вказаних спеціальностей:

за спеціальністю В 13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа»

– на першому (бакалаврському) рівні освіти, зокрема, ЗК 11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; ФК 1. Здатність здійснювати відбір, аналіз, оцінку, систематизацію, моніторинг, організацію, зберігання, розповсюдження та надання в користування інформації та знань у будь-яких форматах; ФК6. Здатність підтримувати ділову комунікацію з усіма суб'єктами інформаційного ринку, користувачами, партнерами, органами влади та управління, засобами масової інформації; ФК10. Здатність адмініструвати соціальні мережі, електронні бібліотеки та архіви;

– на другому (магістерському) рівні освіти, зокрема, ЗК 8. Здатність працювати в міжнародному контексті; ЗК 5. Здатність відстежувати тенденції розвитку предметної сфери шляхом проведення аналізу інформаційних потоків та масивів. СК 12. Здатність здійснювати інформаційний моніторинг;

за спеціальністю D 4 «Публічне управління та адміністрування»

– на першому (бакалаврському) рівні освіти, зокрема, ЗК 2. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК 3. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку

предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК 4. Здатність бути критичним і самокритичним; ЗК 5. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації. СК 1. Здатність до соціальної взаємодії, до співробітництва й розв'язання конфліктів;

– на другому (магістерському) рівні освіти, зокрема, ЗК 04. Здатність удосконалювати й розвивати професійний, інтелектуальний і культурний рівні; СК 08. Здатність розробляти стратегічні документи розвитку соціально-економічних систем на вищому, центральному, регіональному, місцевому та організаційному рівнях; СК 09. Здатність здійснювати наукову та дослідницьку діяльність у сфері публічного управління та адміністрування; СК 10. Здатність приймати обґрунтовані управлінські рішення з урахуванням питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

МАСОВОІНФОРМАЦІЙНІ ВПЛИВИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ У КІБЕРПРОСТОРІ. ІНФОРМАЦІЙНА КРИЗА

Цифровою епохою називають сучасну еру, в якій соціальна, економічна та політична діяльність залежить від інформаційно-комунікаційних технологій та процесів цифровізації. Імпульс початку інформаційної ери дала необхідність передавати інформацію швидко та легко між користувачами.

Важливими для розуміння проблеми масовоінформаційних впливів цифрової епохи є наступні поняття, що увійшли в сучасну мову та науковий обіг саме завдяки поширенню цифрових технологій передачі інформації:

цифровий світ (віртуальний світ, віртуальний простір) — це середовище, змодельоване комп'ютером, в якому багато користувачів можуть створити особисті аватари і одночасно й незалежно досліджувати його, брати участь у певних заходах, спілкуватися з іншими;

кіберпростір (від «кібер» від грец. κυβερ – букв. «над»; «простір» – букв. «вільний великий обшир, територія»; буквально «кіберпростір» – це «якась надтериторія») — середовище, або віртуальний простір, яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних;

інформаційне середовище, або інформаційна сфера — це сукупність технічних і програмних засобів зберігання, обробки і передачі інформації, а також політичні, економічні і культурні умови реалізації процесів інформатизації, це світ інформації навколо людини і світ її інформаційної діяльності; інформаційне середовище має кілька ієрархічних рівнів: глобальний, міжнародний, загальнодержавний, регіональний, локальний;

масмедіа (засіб масової інформації) – засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою (Закон України «Про медіа» ст. 1.30). Медіа включають в себе різноманітні засоби комунікації: телебачення, радіо, газети, журнали, соціальні мережі, інтернет-платформи тощо. Вони призначені для широкого аудиторії і використовуються для поширення новин, інформації та інших видів комунікації.

масова інформація – інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб та є результатом соціальної взаємодії внаслідок масової комунікації, пов'язаної з наданням інформаційних послуг населенню; ознаками масовості інформації є: спрямованість на масу (на все населення) при відсутності безпосереднього контакту, незалежно від розмірів і просторової розосередженості аудиторії; прагнення до консолідації, тобто вироблення спільної для багатьох позиції; доступність для маси (інформація має бути доступною читачам за змістом і формою, тобто зрозумілою їм, написаною простою мовою, має містити пояснення складних понять; інформація має також бути доступною економічно, тобто продаватися за невеликі гроші);

інформаційний вибух – швидке збільшення об'єму даних та ефект, що виникає як наслідок цього та ускладнює процес управління інформацією, призводить до інформаційного перевантаження.

Цивілізаційні тренди розвитку інформаційного суспільства характеризуються тим, що в 2002 р. людством було вироблено інформації $18 \cdot 10^8$ байт (18 Ексабайт). За п'ять попередніх років людством було вироблено інформації більше, аніж за всю попередню історію. Обсяг інформації в світі зростає щорічно на 30 %. Сучасна революція в інформаційних технологіях характеризується тим, що на 7 млрд осіб припадає 6 млрд телефонів, 6 млрд телевізійних установок, 2 млрд комп'ютерів, 2,3 млрд інтернет-користувачів (за наявними даними, за

півтори тисячі років від початку нашої ери до часу Леонардо да Вінчі обсяг інформації у світі подвоївся; вдруге цей обсяг подвоївся за 250 років: від Леонардо да Вінчі до смерті Й. С. Баха; іще раз подвоївся до початку XX ст., тобто майже за 150 років; наступні подвоєння в середині XX ст. відбувалися вже всього лише за 7 років, наприклад, з 1967 по 1973 р.; нещодавно час подвоєння інформації оцінено в 1,5 роки); чинниками інформаційного вибуху цифрової епохи стали такі нові комунікаційні технології, як оптоволоконний зв'язок, 2G-, 3G-, 4G-, 5G-зв'язок, хмарні технології (Cloud Technology), квантовий компютер, штучний інтелект (ШІ (англ. AI)), нейромережі тощо, які дозволили вивести на якісно новий рівень управління технологічними процесами, оперування великими даними (Big Data) та інше. Однак, поряд із позитивними надбаннями цифрової епохи, в сучасне життя увійшли технології дипфейку, маніпуляції масовою свідомістю, дезінформаційні акції масового характеру та деструктивні масово інформаційні впливи загалом.

Є такі дані станом на 2025 р.: за оцінками ІТ-компанії Wezom, у світі щодня генерується близько 2,5 квінтільйона байт даних, і цей показник стрімко зростає. У 2024 у світі буде створено, збережено, скопійовано та спожито понад 147 зеттабайт даних, а у 2025 цей показник сягне позначки у 181 зеттабайт. Для порівняння: у 2010 році світу вистачало лише двох зеттабайт. Wezom.Офіційний сайт. URL: https://wezom.com.ua/ua/blog/big-data-u-strahuvanni?utm_source=chatgpt.com.

Чималою мірою масовоінформаційні впливи визначаються й тими радикальними змінами, яких зазнала завдяки цифровим технологіям сучасна медіасфера. Її часто також називають *нові, або цифрові, медіа*, наголошуючи на тому, що застосування цифрових технологій зумовило появу нових якостей цієї сфери:

розширення цифрових медіа (мережа «Інтернет», соціальні мережі, стрімінгові платформи та мобільні додатки набули великого попиту серед

користувачів), які надають більше можливостей для взаємодії з аудиторією, персоналізації контенту та залучення глядачів;

відеоконтент і стрімінг (відео з домінуванням візуальних каналів передачі інформації стає домінуючим форматом контенту; платформи стрімінгу, такі як Netflix, YouTube та Amazon Prime Video здобувають популярність, надаючи користувачам можливість переглядати вміст за власним графіком та в будь-якому місці; це стає невід'ємною частиною культурного життя);

персоналізація та рекомендації (завдяки алгоритмам та штучному інтелекту, медіаплатформи можуть адаптувати контент до індивідуальних потреб користувачів; рекомендації контенту, засновані на попередніх переглядах та інтересах користувача, допомагають підтримувати зацікавленість глядачів і покращують їх досвід споживання медіа).

Цифрові медіа впливають на увагу та глибші рівні мислення людини, зокрема, абстрактного мислення – і це досі вивчено надто малою мірою.

Цифрові технології надають чималі можливості не тільки для задоволення індивідуальних потреб людей – у форматі масових комунікацій нові цифрові медіа створюють умови для започаткування нових управлінських технологій («цифрова держава», «держава в смартфоні» тощо). Крім позитивних явищ цього (дебюрократизація управлінських процесів (зменшення негативних проявів «людського чинника», збільшення швидкості управлінських процесів, їх наближеність до індивідуальних потреб) проявились і такі негативні тенденції, як поширення дезінформації, маніпуляції масовою, свідомістю, штучне формування уявлень мас на те чи інше явище, подію, процес. Крім того, спостерігається зростання недовіри до медіа. Показники суспільної зневіри більш ніж промовисті. Якщо в 1976 р., за даними Gallup, пресі довіряли 72% американців, то в 2016 р. таких лишилося 32%. У Великій Британії впродовж 2016–2017 років рівень довіри до медіа впав із 36% до 24%. Загалом у країнах ЄС позитивний баланс довіри має лише радіо,

пограничний показник поки що зберігає ТБ, а в друкованих та інтернет-виданнях включно із соціальними медіабаланс від’ємний.

За даними Інституту довіри Едельмана, який опублікував щорічний глобальний звіт «Барометр довіри», у якому взяли участь респонденти з 28 журналу рівень довіри до медіа в світі у 2024 р. становив 52%. Напроти рівень довіри до бізнесу становив – 62%, а до неурядових оргназацій – 58%. Це свідчить, що бізнес є компетентною та ефективною інституцією, яка здатна діяти швидко та розв’язувати соціальні проблеми. У країнах із розвиненою економікою, зокрема Західної Європи та США, бізнес має більшу довіру, ніж уряд чи медіа.

Глобально люди очікують від бізнесу лідерства у подоланні соціальних викликів. Серед них – зміна клімату, економічна нерівність і технологічний прогрес. Високі очікування зобов’язують бізнес підтримувати прозорість, етику та стабільне лідерство, щоб утримати свою позицію як найнадійнішої інституції.

На цьому тлі проявами масовоінформаційного впливу стають чутки, пов’язані із соціальними мережами. До чуток нині прикута особлива увага у західній науковій думці. Їх причинами може бути брак, неповнота інформації, або її недостовірність чи спланована дезінформація. Виділяються три *визначальні ознаки чуток*:

- передаються з вуст у уста (а потім про це можуть повідомити в газеті);
- надають «інформацію» про «людину, подію або стан» (зміст чуток);
- виражають і задовольняють «емоційні потреби громади». Тобто, хоча чутка циркулює між індивідами, її розуміють не в особистому, а в суспільному плані.

Визначено три *типи чуток*:

- чулки-бажання (відображають колективні мрії та бажані наслідки);
- чулки-страховища (відображають наслідки, які викликають страх);

– агресивні чутки (націлені на підриг групової лояльності або міжособистісних стосунків усередині окремих груп).

Науковцями запроваджено наступні терміни для опису передачі чуток: *вирівнювання* (означає втрату подробиць у процесі передачі); *загострення* (вибір певних деталей і надання їм додаткової виразності); *асиміляція* (викривлення передачі інформації в результаті під свідомих мотивацій). Чутки з позиції розвитку комунікацій вважаються доповненням до офіційної, формальної комунікації мережею «довірчих повідомлень». У підґрунті чуток лежить подія, що має дві якості: важливість і невизначеність (чутка=важливість*невизначеність). Сучасні дослідники активно вивчають можливість використання нейронних мереж та технологій глибокого навчання для вирішення проблеми чуток, оскільки їх поширення у кіберпросторі стає фактором, що здатен суттєво впливати на суспільні настрої, підтримку масами своїх еліт, у тому числі урядів, політичних сил тощо.

Складниками інформаційних впливів сучасності стали такі явища, як *симулякр*, *цифрова ідентичність*, *візуальний наратив*, *фейк*, *інформтеймент*, *фреймування*, *постправа*.

Симулякр (лат. *simulacrum* – подoba, копія) – зображення, копія того, чого насправді не існує. Поняття «симулякр» вперше застосував Платон. Для нього це копія копій, що спотворює свій прототип. Починаючи з латинських перекладів Платона, «симулякр» стало означати просто зображення, картинку. Французький філософ Жан Бодрійяр описує це явище, як «дійсність, яка приховує той факт, що її немає». Наприклад, фотографія – це симулякр тієї реальності, що на ній зображена.

Жан Бодрійяр виділяє п'ять форм цього явища:

1. просте відображення дійсності;
2. спотворення дійсності;
3. маскуванню відсутності дійсності;
4. удавана дійсність;

5. симулякр, який узагалі не стосується дійсності та зациклений на собі.

Сьогодні це поняття розуміють як культурне або політичне утворення, що копіює форму вихідного зразка.

Цифрова ідентичність — це інтернет-ідентичність людини, групи людей, організації, країни та цифрове уявлення про набір їх унікальних якостей як мережевого суб'єкта. Цифрову ідентичність можна представити як набір електронних записів по цифровому сліду, що зберігає сукупність інформації про відвідання та дії користувача під час перебування в мережі. У світі цифрової ідентичності людину, організацію, країну визначає контент, розміщений в Інтернеті через форуми, блоги, соціальні мережі тощо. Інформація, яка накопичується там, складає великі бази особистих даних, а також поведінкові, непрямі відомості про користувачів, за якими також можна встановити реальний об'єкт.

Цифровий розрив (англ. *digital divide*), або *цифрова нерівність* — явище, яке характеризує асиметричність у доступі до інформаційних джерел у різних суб'єктів. Це складний і динамічний феномен, основу якого становить соціальна стратифікація, що виявляється в нерівному доступі до інтернету та його використання. Цифровий розрив має національний (різні можливості щодо доступу до інформаційних технологій у різних суспільних прошарках всередині одного соціуму) та глобальний (диференціація різних держав чи навіть цілих регіонів світу за можливістю користуватися інформаційними технологіями) виміри. Сучасні дослідження цифрової нерівності передбачають такі рівні аналізу, як: фізичний, фінансовий, політичний та когнітивний доступ, доступ до значущої інформації, нерівність у цифрових навичках та мотивації, відмінність у практиках використання цифрових ресурсів та їх вплив на життєві шанси. Дослідження виявили вплив віку та рівня освіти на нерівність у цифрових навичках та продемонстрували механізми його формування у процесі навчання. Саме використання цифрових технологій у

соціальних відносинах породжує нерівність, тому що включеність до цифрових мереж має велике значення для можливості людей брати участь в економічному, політичному, соціальному та культурному житті. Відповідно, різні темпи розвитку та рівень використання цифрових технологій породжують нові форми бідності й відчуження, а також відтворюють існуючі нерівності та соціальні розбіжності. Оскільки цифрова нерівність може посилювати ступінь соціальної нерівності та обмежувати участь частини населення в житті суспільства, розробляється концепція «цифрового виключення».

Цифрова людина – це, перш за все, людина нових моральних цінностей, яка занурюється у віртуальну реальність симуляцій та все більшою мірою сприймає світ як цифрове ігрове середовище, усвідомлюючи його умовність, керованість його параметрів і можливість виходу з нього. Миттєве подолання відстані за допомогою наднових телекомунікацій і надшвидкісних транспортних засобів дає можливість організаціям і індивідам спільно проводити час без безпосереднього просторового зближення, що включає їх у пластичні багатопростірні структури, які плавно переходять у діючі й постійно оновлювані мережі взаємодії. Суперечливі реалії формування цифрового простору знаходять відображення у всіх сферах життєдіяльності соціуму, індивідів і зумовлюють тенденції формування цифрової людини. Глобальність цих процесів загострює не тільки технічні та комунікаційні аспекти розвитку інформаційного суспільства, а й актуалізує широкий спектр складних світоглядних питань, соціокультурних проблем, породжуваних самим фактом формування цифрової людини. Власне цей термін уперше використаний в 2001 році американським письменником Марком Пренскі для позначення людей, що народилися після цифрової революції та які живуть в оточенні комп'ютерів, відеоігор, плеєрів, відеокамер, мобільних телефонів (смартфонів), мереж тощо і які звикли отримувати інформацію через цифрові канали, і усе перераховане стає невід'ємною частиною їх

життя. На думку М.Пренскі, люди, що народилися в кінці минулого століття, відрізняються від усіх інших. Такий висновок він зробив, спостерігаючи за школярами і студентами 2000-х років. Вони живуть в оточенні комп'ютерів, відеоігор, плеєрів, відеокамер, мобільних телефонів і Мережі – і все перераховане стає невід'ємною частиною їхнього життя. Таких людей Пренскі запропонував назвати “цифровими тубільцями” – носіями рідної для них цифрової мови комп'ютерів, відеоігор та Інтернету. У 2008 році Гері Смол і Гігі для них цифрової мови комп'ютерів, відеоігор та Інтернету. У 2008 році Гері Смол і Гігі Ворган видали книгу “Мозок онлайн. Людина в епоху Інтернету”, у якій, висвітлюючи тему трансформації людського мозку під впливом зміни епох, також згадали “цифрових тубільців”. Людей, що народилися до цього періоду, Пренскі назвав “цифровими іммігрантами” (Digital Immigrants). Відповідно до теорії Пренскі, у “іммігрантів”, як би вони не старалися, залишається щось на кшталт “акценту” – своєрідні “відлуння минулого”, спроби поєднувати новітні можливості з колишніми (наприклад, коли людина по телефону підтверджує отримання електронного листа чи замість того, щоб редагувати текст на комп'ютері, роздруковує його і править від руки). У 2007 році американські підприємці Джош Спір і Аарон Дігнан ввели в обіг поняття Born Digital (“цифрові від дня свого народження”), яке згодом трансформувалося у Digital Generation (“цифрове покоління”). У 2007 році компанія Gartner вже розробила комплекс технологій для цифрової людини і продемонструвала низку тенденцій розвитку цифрових технологій на Міжнародному науковому Симпозіумі “IT Expo (Emerging Trends Symposium)” у Барселоні.

Візуальний наратив (візуальний сторітеллінг) – набір технік, що допомагають донести повідомлення через привабливу і продуману візуальну форму. Замість тисячі слів краще один раз показати. Візуальним наративом фактично можна вважати будь-яку історію, розказану за допомогою візуальних засобів (*наратив* – термін, який використовується

для опису розповіді або послідовності подій в тексті, мові чи кінематографі. Наратив може бути усний, письмовий, візуальний, або його можна розповісти за допомогою інших медіа, таких як відео або живі виступи; *віртуальний* – умовний уявний, реально не існуючий, наприклад, *віртуальний образ*).

Фейк (англ. *fake* – підробка, фальшивка, шахрайство) – що-небудь неправдиве, недостовірне, сфальсифіковане, яке видається за дійсне, реальне, достовірне з метою ввести в оману. Розрізняють наступні типи фейків: *контрафакт* – підроблена продукція, яку навмисно видають за оригінальний товар; *фейкові новини* (англ. *fake news*) – навмисна дезінформація в соціальних медіа та традиційних ЗМІ; *фото-фейк* (*фотожаба*) – різновид фотомонтажу (у графічному редакторі); *віртуал* (*Інтернет*) – фальшивий акаунт в інтернеті, що використовується для обману або маніпулювання; *дінфейк* – фальшиві відео за допомогою заміни обличчя однієї людини на іншу за допомогою спеціальних програм.

Унаслідок розвитку Інтернету й особливо вебмереж зростають диференціація та варіативність інформаційних потоків, розгортаються процеси *демасифікації* та *індивідуалізації* комунікації. Виникло нове явище: *нетократія* (англ. *netocracy*) – нова форма управління суспільством, в рамках якої основною цінністю є не матеріальні предмети (гроші, нерухомість тощо), а інформація. Повноцінний доступ до достовірної інформації та маніпуляції з нею забезпечують владу над рештою учасників того чи іншого соціуму (суспільства, країни, держави). Уперше цей термін використаний в книзі А. Зодерквіста «Нетократія» (2000 р.), де описується нова організація суспільства: «в інформаційному суспільстві найважливішим мемом буде те, що можна уявити як вузол в рибальській сітці, певний портал влади (на зразок інтернет-порталу), сполучна ланка у всеохопній мережі. Навколо цього феномену формується найважливіший кластер інформаційної парадигми – Нетократична мережа».

Оскільки сучасні засоби комунікації суттєво спростили проблему поширення інформації. Практично усі важливі події, що відбуваються у світі, тією чи іншою мірою залишають свій слід в Інтернеті або як повідомлення в соціальних мережах, або як фото- і відеоматеріали очевидців чи учасників заходу. Відповідно, спростився і доступ до інформації, що сприяє подальшому розвитку методів збору інформації з відкритих джерел. Реальністю стала суттєва загроза конфіденційності, яка не обмежується інтересами окремої людини, і може стати проблемою національної безпеки. Приміром, декілька років тому сталась наступна ситуація: із допомогою вивчення інформації з відкритих джерел і соціальних мереж за чотири тижні ідентифікувала 150 солдатів НАТО, розкрила місце їхнього перебування, відстежила пересування військ і з використанням маніпуляції особистою інформацією, отриманою із соціальних мереж, та переконала деяких військових порушити прямі накази командування. “Останньою краплею” стало те, що практично всі військові бази США, зокрема і закриті, яких не видно навіть на онлайн-мапах Google, потрапили в мережу на початку 2018-го завдяки (!) наручним фітнес-трекерам.

У епоху соцмереж на формування інформаційного “порядку денного” впливає механізм *інформаційної бульбашки*, що є наслідком персоналізованого пошуку, коли пошуковий алгоритм видає певному користувачу результати з огляду на попередні дії цього користувача у мережі. Тобто, залежно від місця вашого перебування, попередніх пошукових запитів, сторінок, які ви відвідуєте, ви отримаєте результати, які алгоритм визначить як найвідповідніші для вас. Оскільки алгоритми при відборі надають перевагу популярним сторінкам, це призводить до клікбейту, коли у гонитві за кліками створюється контент сумнівної якості, але який привертає увагу. Одна з причин інформаційних бульбашок криється у людській психології. Інформаційні бульбашки є онлайн-виявом підтверджувального упередження – людина налаштована шукати

інформацію, яка підтверджує її точку зору. значно частіше у нас виникає бажання залишатись у зоні емоційного комфорту, а не виходити з неї, то наші дії в соцмережах у більшості випадків підживлюють інформаційну бульбашку, а не сприяють її подоланню. Дедалі складніші фільтри дають доступ лише до незначної частки інформації, підбір якої викривлений. Та це викривлення усвідомлюють не всі, і в результаті може виникнути ілюзія, що власна точка зору більш поширена, ніж це є насправді.

Інфотейнмент (англ. *infotainment* утворилося внаслідок об'єднання двох англійських слів: *information* і *entertainment* (інформація і розвага)) – це стиль піднесення повідомлення, коли серйозні події, дії, або ідеї подаються в розважальній, іронічній формі. Це симбіоз інформації та розваги. Успіх інфотейнменту ґрунтується на елементарній людській потребі задоволення емоційних потреб. Хороший інфотейнмент викликає вигук, створює відчуття чогось. Є два різновиди – всі медіатексти можна умовно поділити: *конструктивний* і *деструктивний*.

Конструктивний інфотейнмент – медіатекст з достатнім ступенем інформативності для цільової аудиторії, в красивій, легкозасвоюваній "упаковці" з нетекстового змісту. В результаті його споживання задовольняється потреба не тільки в розвазі, але і в знаннях, можливості почути авторитетну думку і звірити її з власним.

Деструктивний інфотейнмент – акцент робиться виключно на констатації факту і трансляванні емоцій, з ним пов'язаних, коли інформація, новини перетворюються в об'єкт цікавості і читачеві пропонується "сурогат журналістської думки" з її неповнотою або бездоказовістю. В цьому випадку розвага і передача емоцій більше важливі, ніж передача смислів.

Фреймування, або фреймінг (англ. *framing*) – це добір певних аспектів реальності, які потрібно виокремити в комунікованому тексті, акцентуючи таким чином проблему, інтерпретацію її причин, моральну оцінку та можливе її розв'язання. Мета полягає у поширенні різної інформації задля

привернення соціальної активності аудиторії. Впроваджено у широке застосування у 1980-х роках у психології. Одним із перших дав його визначення американський професор Роберт Ентман. Фрейм як інтерпретацію характерних рис висвітлення певної тематики у медіа. Це універсальна схема інтерпретації, яка дозволяє людям знаходити, сприймати, ідентифікувати та класифікувати життєвий досвід. Фрейми створюються за допомогою ключових слів, метафор, концепцій, символів та візуальних образів. Ці рамки часто формують такий спосіб мислення про певну подію, який вже знайомий аудиторії з попереднього досвіду. Фреймування дозволяє формувати альтернативну реальність для аудиторії. Фреймінг є природним елементом подання новин, і автори інформаційних повідомлень часто не усвідомлюють його мотивів.

Постправада (післяправада) (англ. *post-truth*) – поняття, що описує громадське занепокоєння тим, хто є авторитетним джерелом для оцінювання правдивості публічної інформації. Поняття також стосується історичного контексту, в якому виникли відповідні форми комунікації та прийоми. Постправада стає дієвим інструментом обмеження свободи слова у цифровому світі, яким най активніше користуються сучасні автократії. Власне, варто накреслити логічну послідовність: якщо сучасні автократії є симулякром демократій, то постправада стає симулякром правди». У комунікаційному середовищі епохи постправи здійснюється відтворення, поширення й збереження інформації, а також відбувається і взаємодія суб'єктів, що мають змогу координувати спільну діяльність як з відтворення і обміну інформацією, так і з організації і здійснення заходів соціально-політичного характеру. Необмежений доступ до фактично безмежних баз даних під риває авторитет засвоєних знань, які становлять основу для формування світогляду, моральних принципів, критичного мислення, через що людина втрачає здатність до адекватної оцінки інформації, особливо в умовах її значного масштабування.

Інформаційні технології, як і будь-які інші технології, мають не тільки позитивні, а й негативні наслідки. Це, зокрема, перевиробництво інформації, яка циркулює в суспільстві. За висновками вчених, інформаційний потік нових науковотехнічних знань у кілька десятків разів перевищує здатність людського мозку їх сприймати. Виникає так званий дисбаланс між теоретичними та емпіричними розробками у будь-якій галузі знань. Крім того, багаточисельне тиражування однієї й тієї ж інформації призводить до зменшення цінності отриманих знань. Це зумовлює суперечності між постійно зростаючою кількістю інформації та обмеженістю людської пам'яті для її засвоєння. Такі процеси описуються поняттям «інформаційна криза».

Інформаційна криза – складний соціально-економічний процес, підібрати кількісні характеристики для опису якого досить складно. Сучасне суспільство, що схильне до постійних криз (економічних, політичних, екологічних, енергетичних, екзистенціальних та ін.), також вважають суспільством інформаційної кризи, яка не припиняється. Інформаційна криза спричиняє продукування в суспільстві неправдивої зв'язності, що ускладнює як загальне управління, так й індивідуальну орієнтацію людини в навколишньому світі. чим менше людина здатна до прогнозування своїх дій, тим більше помилкових результатів слід очікувати від неї та її діяльності. робота з інформацією як складний процес, спрямований на виявлення зв'язності об'єктів за допомогою деталізації інформації про об'єкт. при цьому «очищення» інформації від помилкової зв'язності розглядається як інструмент, що дозволяє побачити світ інакше, тобто вийти за рамки звичних парадигм. такі інтелектуальні операції потребують навичок інтелектуальної діяльності, що свідчить про високу затребуваність якісної освіти. На тлі значного зростання можливостей інформаційного обміну в напрямі суттєвого посилення його швидкості та обсягів, разом із масштабним збільшенням циркулювання чуток, неправдивої («фейкової») інформації, зростає зневіра людей у силі медіа,

примітивізація комунікацій (лого, емодзі, меми). З огляду на це спостерігаються суперечливі тенденції функціонування масової інформації: *персоналізація, демасифікація, індивідуалізація, інтелектуалізація*.

Інформаційний вплив – форма здійснення впливу на свідомість людей, що здійснюється із застосуванням ресурсу ЗМІ з метою зміни сформованих оцінок, думок, переконань, цінностей для подальшої трансформації її поведінкової реакції на події, що відбуваються. Інформаційний вплив є новою формою глобального протистояння, що реалізується на різних рівнях та охоплює всі елементи інформаційного простору. Такі дії цілеспрямовані і ґрунтуються на використанні інформаційної переваги у вигляді контрольованого впливу на інформацію, інформаційні процеси та інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру. В основі засвоєння, переробки і запам'ятовування будь-якої інформації перебувають певні психологічні процеси. Одним із таких процесів є пам'ять, що стає формою психічної діяльності, яка полягає в закріпленні, збереженні та подальшому відтворенні минулого досвіду. Посилення інформаційного впливу пов'язане із розширенням можливостей використання засобів масової інформації. Це призводить як до позитивних (використання інформаційних ресурсів як альтернативи примусу), так і до негативних наслідків. До таких належить проблема інформаційних воєн, монополізації інформаційного простору тощо.

Маніпуляція (фр. *manipulation*) — вербальна або невербальна дія, направлена на порушення відчуття безпеки через вплив на інстинкт самозбереження з метою пригнічення раціонального мислення.

Агітація (від лат. *agitatio* – приведення в рух, спонування) – поширення ідей і гасел, що має на меті впливати на суспільну свідомість і настрої мас, спонукати їх до політичної чи іншої активності. Проводять переважно через пресу (газети, журнали, брошури, листівки, заклики тощо), усні виступи (доповіді, бесіди, читання газет), радіо, телебачення, кіно, театр, образотворче мистецтво (плакати, діаграми, карикатури),

літературу. Агітація передбачає диференційований підхід до різних верств населення, зважаючи на його соціальний склад, культурний рівень, рід занять, спирається на запити й настрої людей, ґрунтується на роз'ясненні й переконанні, як правило, дохідлива, конкретна, наочна, тісно пов'язана з життям, має рішучий, наступальний характер.

Пропаганда (від лат. *propago* – поширюю) – поширення різних політичних, філософських, наукових, художніх, мистецьких, інших ідей з метою їхнього впровадження в масову свідомість суспільства та активізації масової практичної діяльності населення; систематичні спроби маніпулювання переконаннями, поглядами чи діями інших за допомогою слів, знаків, символів (прапорів, пам'ятників, музики, одягу, жестів, знаків розрізнення, зачісок, зображень на монетах і поштових марках тощо). До пропаганди належать повідомлення, які поширюють для здійснення вигідного впливу на суспільну думку, провокування запрограмованих емоцій та зміни ставлення чи поведінки певної групи людей в напрямі, безпосередньо чи опосередковано вигідному організаторам. Походження терміну «пропаганда» пов'язують із назвою католицької організації «Конгрегація поширення віри» (Congregatiode Propaganda Fide), створеної 1622 р. папою Григорієм XV з метою місіонерської (проповідницької) діяльності серед язичників («поган»).

Наведемо вислови відомих дослідників пропаганди. «Пропаганда – монолог, який шукає не відповіді, а відлуння» (Вістен Г'ю Оден). «Пропаганда – мистецтво брехати своїм прихильникам частіше, ніж противникам» (Френсіс Макдоналд Корнфорд). Георгій Почепцов (з книги «Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії»): «У пропаганди ... немає автора, однак є обличчя того, хто доносить її до нас. Воно мусить викликати максимум довіри, бо за цими словами часто також немає правди. І фейки, і пропаганда наближені одне до одного тим, що на них є лише «наліт» правди, який потрібен для надання бодай мінімуму достовірності.... Держава хоче мати кращий вигляд в очах своїх громадян,

тому пропаганда починає прикрашати дійсність. Щоправда, зазвичай пропаганді вірять мало, зате фейкам – добре, адже вони поширюються тільки тому, що їх починають постити люди.

Пропаганда є одним із методів ведення інформаційно-психологічної війни і використовується насамперед для дегуманізації та створення ненависті до внутрішнього чи зовнішнього ворога, створення хибного образу у свідомості. Пропаганду поширюють насамперед через засоби масової інформації (ЗМІ) та соціальні мережі.

Поряд із традиційними засобами пропаганди – плакати, брошури, листівки, оголошення по радіо чи телебаченню з метою здійснення пропаганди можуть використовувати практично всі жанри образотворчого, ігрового та вербального мистецтв, а також інші сучасні види масового впливу на свідомість населення (Інтернет, чати, соціальні мережі тощо).

Пропаганда розглядається і як метод просування тих чи інших ідеологій, і як важлива інформаційна зброя, що використовується з практичними цілями впливу на масову свідомість населення. Ефективність пропаганди обумовлена періодичним переживанням спільного колективного досвіду, формуванням у комунікантів умовних рефлексів і непрямого впливу шляхом глибокого проникнення пропаганди в основи людського життя – міфи, символи, ритуали. Завдяки цьому формується смисловий контекст, що відображає певну модель світу, задає базові норми й цінності, критерії вибору і напрям дії. У такий спосіб пропаганда, безумовно, впливає на ідентифікацію людей та виявляє свою спорідненість із такими масовокомунікаційними явищами, як міфології, які з початків соціального життя допомагали/ допомагають людині засвоювати, переживати колективний досвід, визначати своє місце у соціально-практичних явищах.

Зазвичай дослідники виокремлюють *позитивну (конструктивну)* та *негативну (деструктивну)* пропаганду; *офіційну* та *неофіційну*; «білу» (ведеться від імені оголошеного актора у разі розкриття джерел та форм

поширення інформації); «сіру» пропаганду, націлену на приховування анонімного джерела інформації та використання інформаційних технологій, що функціонують на грані громадської пристойності і вважаються суспільством як мало гідною та «чорну». За впливом на суспільство: *пряму і непряму*. За світоглядними критеріями є пропаганда *засобами мистецтва, ідейна, соціологічна* тощо. За масштабами поширення *пропаганда дією* передбачає використання різних видів залякування реципієнта, а також болісно сприймається аудиторією тематики, наприклад: фінансова криза, терористичні акти, стихійні лиха, поразка у війні; *ретивальна* розрахована на взаємодію з масовим об'єктом, широкою соціальною аудиторією та передбачає використання особливих структур, інститутів і механізмів поширення інформації: засобів масової інформації, спеціальних відомств тощо; *аксіальна* розрахована на роботу з вузькою, спеціально відібраною частиною населення. Кожен із видів пропаганди має свої об'єкти спрямування. За результативністю і наслідками застосування, залежно від мирного часу чи стану війни (як у ситуації з Україною) пропаганда постає інформаційною зброєю і прирівнюється до зброї масового ураження.

Перші концепції пропаганди виникли в 1920–1960-х рр. та об'єднували біхевіоризм із фрейдизмом. Психотеретиками, які намагалися втілити свої теорії у соціальну практику, були Волтер Ліппманн, Джон Д'юї, Едвард Бернейз, Гарольд Лассуелл, Пол Лазарсфельд. Їх ідеї не втратили актуальності і сьогодні. Але в різних варіаціях, у різних полях і в залежності від різних цілей пропагандистської діяльності. Лассуелл, Ліппманн, Бернейз відзначали благодетельну силу технократії та вважали можливим застосування прийомів маніпуляцій масовою свідомістю людей. Д'юї, який упродовж усієї своєї довгої кар'єри виступав на захист суспільної просвіти як найефективнішого гаранта демократії від тоталітаризму та проти передачі контролю над масовою свідомістю технократії, доводив, що навіть елементарна освіта допоможе людям

протистояти деструктивній пропаганді. Лазарсфельд як емпірик переконливо довів, що влада медіа не настільки велика, як уявлялося. Щоб медіа досягли різних аудиторій, джерело повідомлень мусить модифікувати його з урахуванням конкретних груп. Не важко побачити, що ідеї Лассуелла, Ліппманна, Бернейза сьогодні використовуються у пропагандистській діяльності, зокрема, росії. Натомість ідеї Д'юї, Лазарсфельда отримують все більшу підтримку саме в аспекті протистояння ворожій деструктивній пропаганді.

Завдяки цифровізації та широкому доступу до інформації і можливості її поширення через соціальні мережі нині пропаганда ставить під загрозу правдивість та достовірність інформації, підриває довіру до медіа, влади, лідерів думок, політичних і громадських активістів. З огляду на це, сучасні західні дослідники наголошують на відмінностях сучасної пропаганди від відповідної минулих епох, мовляв, нині вона характеризується збільшенням аудиторії й складнішою структурою повідомлень та є масовим переконанням, котре має сильний інтерактивний компонент. Дехто із західних учених навіть відокремлює пропаганду від комунікації, оскільки пропаганда не враховує інтереси споживача інформації. Однак, попри дискусії, не можна заперечувати: пропаганда – явище, яке вкорінене в культурі та виявляє себе в різноманітній символічній поведінці, продуктах людської творчості й соціально-політичних об'єктах: використанні мови, мовленнєвих актах, текстах, картинах, зображеннях, архітектурних пам'ятниках, фільмах, музиці, ритуалах, церемоніях, пікетах, демонстраціях, святкуваннях. У будь-якому разі пропаганда діє в межах комунікаційних відносин і є суверенною формою громадської комунікації. Насамперед пропаганда спрямована на зміни в масовій свідомості стосовно явищ ідеологічного характеру, для чого пропагандисти свідомо вдаються до міфотворчості й поширюють неточні, неперевірені або навмисно спотворені факти.

Чинники поширення пропаганди: в інформаційному просторі щосекунди продукуються терабайти інформації, яка миттю стає доступною мільйонам користувачів, котрі так само мають змогу її коментувати, доповнювати й інтерпретувати на власний роз суд та здебільшого без будь-якого аналізу і верифікації. З іншого боку, постійний доступ до величезних баз даних на кшталт «Вікіпедії» породжує ілюзію непотрібності докладати зусилля для засвоєння навіть елементарних знань, запам'ятовування формул, дат, а тим більше вивчення роз логих теорій тощо. Через звичку спиратися не на засвоєні знання, що становлять основу для формування світогляду, моральних принципів, критичного мислення, людина втрачає здатність до адекватної оцінки інформації, особливо в умовах її значного масштабування.

Ситуація ще більше посилюється тим, що соціальні мережі зокрема та комп'ютерні технології загалом завдяки специфіці подання інформації генерують новий – фрагментарний або піксельний тип сприйняття інформації, який у підсумку формує і своєрідний тип кліпового мислення. Складаючи картину світу зі шматочків елементарного змісту, досягаючи максимуму спрощення при мінімалізації об'єму знака, кліпове мислення в режимі коротких, інтенсивних образів, фрагментарних та тимчасових модульних сполохів інформації.

Сучасні автократії для просування своїх інтересів використовують широкий спектр інструментарію конструювання реальності: політейнмент, методики політичного таргетингу, інтернет-тролі, фейкові акаунти, агітеймент тощо. Через засоби масової інформації і соціальні мережі із залученням лідерів думок продукуються величезні обсяги хибної інформації, спрямованої на дискредитацію політичних опонентів, нагнітання емоційного напруження й позбавлення доступу до верифікованих даних, що створює парадоксальну ситуацію, коли досягнута завдяки роз витку комунікаційних технологій свобода інформації перетворюється на обмеження свободи слова.

Стереотипи масової свідомості як спрощене відтворення людиною світу є спеціально організованими і функціонують на підставі певних соціальних замовлень. Стереотипи залежать від завдань соціалізації та чуттєвого досвіду людини. Однак можуть підтримуватись свідомо, із допомогою спеціально й історично впроваджуваних у буденну свідомість апріорних суджень, які поступово пронизують усі сфери життя і, насамкінець, набирають сили етичного закону або правил співіснування, що мають історичне значення. Переважна більшість функціонуючих стереотипів масової свідомості пояснюється гігантським впливом на індивіда ЗМІ, які формують ставлення людини до світу, типи її поведінки (на прикладі вчинків „героїв” преси, радіо, телебачення, інтернету) і намагаються „прив’язати” ці принципи поведінки до визначених медіа сфер життєдіяльності суспільства. Така маніпуляційна діяльність медіа щодо індивідуальної і масової свідомості має чітко виражену пропагандистську природу. Тому пропагандистська діяльність масмедіа в будь-якому сучасному суспільстві будується на впровадженні у свідомість людей певних „цінностей” у формі системи спрощених стандартів поведінки, соціальних іміджів, політичних міфів та ілюзій. Правило спрощення в процесі стереотипізації як створення ілюзорних стандартів є одним з головних стрижнів пропаганди.

За Ж. Еллюлем, всі людські стереотипи, забобони тощо певною мірою є продуктами пропаганди, в якій обов’язковими є спрощення. Чим більшою є аудиторія, тим більшою є потреба в спрощенні. Спрощення дозволяє відобразити головну думку, яку необхідно навіяти аудиторії, у формі короткого та енергійного твердження. Така форма спирається на беззастережну віру і потребує в аудиторії відмови від роздумів. Через це спрощення виявляється одним з головних правил упровадження потрібних стереотипів у свідомість індивідів. Відтак спрощення вкорінюється у глибинах підсвідомості, там, де зароджуються мотиви дій людини. У цьому теоретики і практики пропаганди взяли на озброєння твердження В.

Ліппманна про можливість психологічного впливу на людей за допомогою ілюзорних стереотипів та поглибили його тезою про необхідність такого впливу. Думка В. Ліппманна про те, що „середня людина” мислить переважно ірраціонально, була підтримана майже всіма теоретиками пропаганди, які сходяться на тому, що пропаганда і, особливо, маніпуляція масовою свідомістю повинні бути звернені не до розуму людини, а до емоцій. Хоча ролі людської свідомості не заперчується і відзначається вагоме значення попереднього досвіду, але основним методом пропаганди вважають стереотипізацію – вироблення за допомогою інформації стереотипних уявлень”. Сила стереотипів, на думку вчених, полягає в тому, що люди автоматизують мислення. Спрощуючи його, вони допомагають без будь-яких труднощів давати оцінку тим явищам, яких стосуються стереотипні судження. Отже, спрощення як основний спосіб маніпулятивного впливу на широку громадськість є цілеспрямованим просуванням стереотипів і образів, адже стереотипи – це спрощені уявлення про соціальне явище або певного суб’єкта, які мають яскраве емоційне забарвлення та безпосередньо не слідують із власного досвіду індивіда. Створення таких уявлень передбачає апеляцію до емоційної сфери особистості, що є особливо ефективним у випадку великого скупчення людей. Останнє робить можливим використання механізму масового зараження, який значно посилює вплив на сферу емоцій.

Таргетинг (англ. *targeting*) – маркетингова стратегія, що визначає, який контент потрібен для тих чи інших ринків або окремих потенційних клієнтів. Ця стратегія також відома як мультисегментний маркетинг, мета якого – дізнатися більше про своїх споживачів та створити рекламу для певних груп, щоб конвертувати більше лідів. Доведено, що таргетинг набагато ефективніший за масовий маркетинг, адже він спрямований на споживачів, які, більшою частиною, взаємодіють із брендом або продуктом, ґрунтуючись на персоні покупця. Сьогодні ця стратегія завдяки новим можливостям, наданим цифровими технологіями, активно

застосовується у маніпуляціях масовою свідомістю не тільки в сфері продажу, а й політичній та інших.

Інформаційна війна – форма ведення інформаційного протистояння між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними та іншими структурами), яка передбачає проведення комплексу дій із нанесення шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони та захисту власної інформаційної сфери, власної інформаційної безпеки.

Завдання інформаційної війни:

- маніпулювання громадською думкою і політичною орієнтацією населення держави з метою створення політичного напруження та стану, близького до хаосу;
- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень;
- підрив міжнародного авторитету держави, її співпраці з іншими державами; зміна системи цінностей, які визначають спосіб життя і світогляд людей;
- применшення та нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків хибних дій та некваліфікованих урядових рішень;
- формування передумов до економічної, духовної чи військової поразки, втрати волі до боротьби та перемоги;
- представлення свого способу життя як поведінки та світогляду майбутнього, які мають наслідувати інші народи;
- підрив морального духу населення і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу;
- здійснення іншого деструктивного ідеологічного впливу.

Інформаційна війна є складовою ідеологічної боротьби. Вона не призводить безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при її веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує

небезпечну безпечність у ставленні до неї. Водночас руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних воєн. Найважливішим завданням інформаційних війн є маніпулювання масами задля внесення у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтації та дезінформації мас; послаблення певних переконань, устроїв; залякування свого народу образом ворога та залякування супротивника своєю могутністю. Засобом інформаційної війни агресор прагне порушити обмін інформацією в таборі конкурента. Ця війна знищує не населення, а державний механізм.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) – складна система впливу на психологічний стан цільових груп. За сучасних умов зазвичай використовується для зниження морально-психологічного стану супротивника та поширення дезінформації через соцмережі і месенджери

Інформаційна зброя – це різновид зброї, головними елементами якої є інформація, інформаційні технології (зокрема технології інформаційного впливу).

Види інформаційних воєн:

- психологічна (інформаційно-психологічна) війна;
- кібервійна;
- мережева війна;
- ідеологічна війна;
- радіоелектронна боротьба;
- захоплення/підкорення ресурсів телебачення і радіомовлення для здійснення дезінформації;
- блокування мереж комунікацій;
- електронне втручання в операції фондової біржі з метою створення витоку чутливої інформації або поширення дезінформацію.

Основні інструменти інформаційно-психологічних війн як деструктивного масовоінформаційного впливу:

- психологічний тиск і поширення чутливого контенту;
- дезінформація;
- пропаганда;
- фейки.

Разом із дезінформацією, умисним викривленням тих чи інших явищ, фактів, подій, інструментом інформаційної війни є *фейк*. Зловмисність умисного викривлення інформації у випадку фейку старанно приховується. Фейкове повідомлення містить усі ознаки правдивого повідомлення, що дає можливість впливу на певну аудиторію завдяки використанню симулякрів – культурних або політичних утворень, що копіюють форми, речі, смисли, яких насправді ніколи не було.

Класифікація фейків: випадкові; створені для ведення інформаційної війни; створені в комерційних цілях; створені задля збільшення трафіку; створені із незрозумілою метою. У контексті інформаційної війни фейки є окремою, інформаційною, зброєю, що застосовується з метою короткострокових чи тривалих впливів на свідомість, спосіб мислення цільової аудиторії. Якщо ж фейки стосуються явищ минулого і спрямовані на зміну його сприйняття в інтересах адресанта, тоді слід ставити питання про відповідність/ невідповідність інформації, що претендує на кваліфікацію її як фейкової, науково доведеним фактам, процесам, явищам і в такий спосіб розвінчувати фейк як псевдоісторичний і пропагандистський наратив.

Індикаторами розпізнавання потенційно небезпечних фейків є: 1) відсутність посилання на офіційне джерело (інформація подається безвідносно до суб'єкта її продукування); 2) емоційний текст, розрахований на чітку реакцію; 3) граматична невідповідність тексту оригіналу; 4) односторонність подання інформації або ж гіперекспертність у викладенні

матеріалу; 5) анонімність інформації; 6) маловідомі електронні ресурси тощо.

Резмуючи, вкажемо: цифрові технології стали чинниками інформаційного вибуху та інформаційної кризи сучасності, яка виявляється у суперечливих процесах зневіри людей в силі медіа, примітивізації комунікацій, персоналізації, демасифікації, індивідуалізації масової комунікації, з одного боку, з іншого – інтелектуалізації та суттєвого пришвидшення комунікаційних процесів загалом. Зумовлені цим масовоінформаційні впливи, крім позитивних аспектів (розвиток освіти, зростання інтелектуалізації соціальних взаємин у віртуальному просторі), мають загрозливий для окремих людей, соціальних інститутів, цілих країн та їх об'єднань характер – деструктивний (руйнівний). До технологій такого впливу відносяться дезінформація та фейки, “чорна” пропаганда, маніпулювання масовою свідомістю, інформаційні війни, інформаційно-психологічні операції.

ІНФОРМАЦІЙНЕ НАСИЛЛЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ У КІБЕРПРОСТОРІ (ВИМІР СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ)

Інформаційне суспільство та цифрові трансформації сприяли появі нових комунікаційних технологій, що призвело до принципово нового простору людського буття – кіберпростору. Він є екстериторіальним і практично позбавленим географічних обмежень. У глобальному вимірі кіберпростір є інформаційним простором та водночас комунікативним середовищем, створеним організованою сукупністю інформаційних процесів на підставі об'єднаних загальними принципами й правилами інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і управління ними. Дослідники наголошують, що кіберпростір є одним з головних факторів соціокультурного середовища, особливим середовищем перебування, з яким пов'язані всі сфери суспільного життя – економічна, соціальна, політична, духовна. Саме поява кіберпростору сприяла формуванню глобального інформаційного простору та становленню «мережевого суспільства» (М. Кастельс), базою функціонування якого є генерування, обробка, передача та оновлення інформаційного соціального поля.

У кіберпросторі життя людини відбувається в двох паралельних середовищах: середовищі соціальної реальності та в його копії – віртуальному світі, сформованому за допомогою техніко-технологічних засобів. Це дозволяє людині одночасно виступати споживачем, приймачем, реципієнтом соціальної інформації та її автономним суб'єктом. Завдяки цьому відбуваються кардинальні зміни в свідомості мільйонів людей, виникають якісно нові форми комунікацій, відбувається перерозподіл ціннісних орієнтирів при виборі можливостей самореалізації різних соціальних груп. Кіберпростір активно втручається в структури влади,

сприяє формуванню електронного уряду, віртуалізації політичного життя, підпорядкованого «мережевій» логіці.

У липні 2000 р. президенти восьми провідних індустріальних країн світу (G-8) підписали «Хартію глобального інформаційного суспільства» («Окінавська Хартія»), якою визнано перехід до нового етапу розвитку планетарного соціуму завдяки впливу на суспільні процеси інформаційно-комунікаційних технологій сформованість завдяки глобальній інформатизації принципово нового середовища протиборства держав-супротивників – кіберпростору. Такий новий кібервимір міжнародних відносин породив чималі виклики політиці стримування, оскільки якість інформації, її доступність, на тлі застосування сучасних інформаційних технологій, зумовлюють глибокі зміни в політиці держав та чинять суттєвий вплив на характер і систему державного управління. Держави, залучені до глобальних інформаційних процесів, мають особливу увагу приділяти питанням кібербезпеки через її зв'язок з безпековими аспектами політики, економіки, електронних послуг, енергетики, транспорту та інших ключових сфер життєдіяльності соціумів. Однак, разом із тим, констатовано відсутність принципів існування та використання кіберпростору. Зокрема, міжнародне право практично не регулює застосування інформаційних технологій у військових цілях, що перетворює кіберпростір на один із потужних викликів сталому розвитку і породжує низку загроз глобальному розвитку. При цьому людина, суспільство, держава одночасно є як об'єктами кіберпростору, так і його суб'єктами.

Кордони між країнами стали майже прозорими для різноманітних видів зв'язку, а відстань для спілкування взагалі перестала відігравати роль перепони. Різноманітні соціальні мережі об'єднали мільйони користувачів у всьому світі відповідно до їх уподобань, інтересів, поглядів, ділових стосунків, знайомств тощо. Швидка та доступна можливість отримати майже будь-яку інформацію у «світовій павутині» з використанням різних пошукових систем, баз даних, електронних видань дозволяє припустити,

що паперові видання, найближчим часом можуть стати раритетними спогадами. Але, поряд з вагомими перевагами, які отримує від інформаційних технологій людство, з'явилися, активно розвиваються і поширюються нові загрози як для життєдіяльності самої людини, так і для безпечного існування цілих держав.

Як вказують науковці, головні проблеми в кіберпросторі пов'язані саме з людським чинником. Здебільшого ці проблеми геополітичного характеру. Насамперед виклики кіберпростору – це виклики управлінню кіберсередовищем. Однією з головних проблем кібербезпеки в цій сфері є проблема політичної мотивації осіб та організацій в контексті їх відповідальності за регулювання складників кібербезпеки. Зокрема, йдеться про обмеження й притягнення до відповідальності за зловмисну діяльність акторів міжнародних відносин, адже через швидкі темпи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій міжнародне право не може бути застосоване до кіберпростору в повному обсязі та без постійних поправок. Наразі світова спільнота має 11 необов'язкових норм відповідальної поведінки держав від групи урядових експертів ООН. Більшість держав має власні концепції та стратегічні плани, що на практиці суперечать нормам, оскільки ті є необов'язковими. Відповідні неузгодженості фіксуються як на міжнародному, так і на національному, рівнях. Класичні концепції міжнародних відносин, як нейтралітет або контроль над озброєннями, у своїй традиційній формі в кіберпросторі сенсу не мають.

Відтак кіберпростір не тільки став новим полем взаємодії, а й породив нові загрози для цілих держав та їх об'єднань. Віртуальний формат кіберкомунікацій та віртуальність інформаційних впливів у реальному житті, зневажаючи кордонами фізичними, інтелектуальними, психічними тощо, здатні породити зовсім невіртуальні небезпеки, які мають масштабний потенціал дискредитації та навіть фізичного знищення як публічних осіб, спільнот, структур, так і міжнародних інститутів, держав, наддержавних утворень. Дослідники акцентують на тому, що самий лише

спільний простір кіберкомунікацій генерує загрози публічним комунікаціям.

З огляду на доленосне значення цих проблем для всієї планетарної спільноти, необхідності її убезпечення від нової світової війни та запобігання порушенню хиткого балансу між міжнародними політичними силами, який зазнав особливого удару в лютому 2022 р. з початком повномасштабної війни росії проти України, нагальним завданням є осмислення проблем інформаційного тероризму в кіберпросторі, що загрожує не тільки в технологічному вимірі. Кіберзагрозою нового порядку для людства нині став інформаційний тероризм у соціально-комунікаційному вимірі, оскільки кіберпростір створив умови для його поширення практично без будь-яких обмежень.

Г. Почепцов вказує, що інформація не стріляє і не вибухає, але вона може бути вельми небезпечною. У віртуальному просторі інформаційна зброя зумовлює руйнування й непоправні наслідки та тісно пов'язана із смисловою війною, яка відбувається в когнітивному просторі. Інформаційна та смислова війни, покликані змінити поведінку супротивника / опонента, використовуючи інструментарій, що програмує цю поведінку, та значно зменшує поле вибору для дій та формує інформаційний порядок денний на десятиріччя. Метою є зміна переконань людей, їх знань, що веде до нівеляції правил, за якими розуміються факти, та, відповідно, до нових наслідків. Прикладом є інформаційні заходи російської влади під час чеченських війн, коли «бійці за свободу Ічкерії» першої з них стали «моджахедами» у другій війні. Відтак, інформаційний простір був запроваджений інший варіант смислової матриці, що спирався на модель світу, яка була в голові отримувачів повідомлення. Це «потягнуло» за собою й решту складників цієї матриці, збільшило ефективність впливу на цільову аудиторію. Такі впливи власне є не тільки маніпулюванням масовою свідомістю, а й інформаційною агресією в її крайній формі – інформаційного тероризму.

Одним із вкрай небезпечних явищ, що отримали нову якість завдяки комунікаціям у кіберпросторі, є інформаційна війна.

Інформаційна війна – явище, що зародилося в сиву давнину, разом із появою людської комунікації та конфліктів. Проте сам термін увійшов до широкого вжитку в 1960-і рр. Першими ним стали послуговуватись канадський політолог Маршалл Макклуюєн і американський політик Ален Даллес. Зокрема, останній в книзі «Таємна капітуляція», висвітлюючи сепаратні переговори між США і Великобританією, з одного боку, та рейхсфюрером СС Гіммлером, з іншого, назвав інформаційною війною розвідувальні, диверсійні дії з підриву тилу противника. За сучасних умов, завдяки відповідним революційним технологічним новаціям, інформаційна війна стала феноменом, що вимагає глибокого студіювання з урахуванням поліпарадигмального характеру цього явища (фахівці виділяють відповідні системну, психологічну, геополітичну, конфліктологічну парадигми).

За загальноприйнятим визначенням, така війна – це комплексне широкомасштабне застосування руйнівної сили проти інформаційних активів і систем, проти комп'ютерів і мереж, які підтримують критичні інфраструктури (енергетичну, комунікаційну, фінансову, транспортну) та передбачає застосування різних форм і методів, спрямованих на маніпулювання й контроль над інформацією з метою досягнення військових, політичних або соціальних цілей як військовими силами, так і недержавними особами для зміни думок, перекручення фактів і впливу на громадську думку.

Американський науковець Мартін Лібіцкі (Martin C. Libicki) виділив сім форм інформаційної війни: з управління та контролю; на основі розвідки; психологічна; економічно-інформаційна; електронна боротьба; хакерська; кібернетична. У цьому контексті під психологічною війною розуміється стратегічне використання психологічних та інформаційних методів з метою впливу на поведінку, думки, емоції людей. Зокрема, використання дезінформації та маніпуляцій для зміни загальної думки чи

настрою громадськості в певному напрямку, що власне і є інформаційною війною у вузькому значенні цього терміну.

Багато з цілей інформаційної війни досягається шляхом розповсюдження неправдивої або спотвореної інформації з метою створення хаосу, підриву довіри до влади або провокації конфліктів між народами засобом дезінформації, дезорієнтації, впровадження в суспільну свідомість шкідливих думок, залякування населення або супротивників, створення підґрунтя для лояльності щодо агресора тощо. З розвитком соціальних мереж інформаційна війна поширилась на онлайн-платформи й передбачає створення та функціонування фейкових акаунтів, неправдивих наративів, вкорінення в свідомість контенту, що роз'єднує, в цілях маніпулювань громадською думкою й провокування розбрату між різними групами населення. При цьому чинниками вдалого інформаційного впливу вважаються швидкість і доступність інформації, постійна стрімка зміна новин, використання емоційного впливу, соціальних мереж і алгоритмів; розповсюдження дезінформації та фейків.

Останнє завдяки широкому доступу до інформації й можливості їх поширення через соціальні мережі ставить під загрозу правдивість та достовірність інформації, чим підриває довіру до ЗМІ, влади, лідерів думок, політичних і громадських активістів. Як наголошує Г. Почепцов, попри те, що інформація не стріляє і не вибухає, вона може бути вельми небезпечною. У віртуальному просторі інформаційна зброя зумовлює руйнування й непоправні наслідки та тісно пов'язана із смисловою війною, яка відбувається в когнітивному просторі. Обидві – інформаційна та смислова війни, покликані змінити поведінку супротивника/ опонента, використовуючи інструментарій, що програмує цю поведінку, значно зменшує поле вибору для дій та формує інформаційний порядок денний на десятиріччя. Метою є зміна переконань людей, їх знань, що веде до нівеляції правил, за якими розуміються факти, та, відповідно, до нових наслідків. Прикладом є інформаційні заходи російської влади під час

чеченських війн, коли «бійці за свободу Ічкерії» першої з них стали «моджахедами» у другій війні. Відтак, вказує дослідник, у інформаційний простір був запроваджений інший варіант смислової матриці, що спирався на модель світу, яка була в голові отримувачів повідомлення. Це «потягнуло» за собою й решту складників цієї матриці, збільшило ефективність впливу на цільову аудиторію.

Інформаційна агресія є ключовим інструментом ведення сучасних гібридних конфліктів, зокрема у контексті кібервійн. Цей феномен передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для маніпулювання масовою свідомістю, поширення дезінформації та формування викривленого світогляду в аудиторії. Інформаційно-психологічний вплив визначають як процес спрямованого впливу на масову свідомість із метою формування бажаної поведінки або мислення у цільовій аудиторії. В сучасних умовах масові комунікації стали потужним засобом маніпуляції свідомістю. Також інформаційна агресія є систематичним впливом, що використовує масмедіа для досягнення політичних, економічних та соціальних цілей. Важливим елементом інформаційної агресії є її адаптивність до цільової аудиторії та здатність використовувати культурні, мовні та історичні особливості суспільства для посилення впливу.

Складником інформаційних війн є інформаційні операції. Термін «інформаційні операції» набув значного поширення на початку нового тисячоліття і дає змогу точніше, ніж традиційний термін «інформаційні війни», дослідити місце та роль інформаційного протиборства як компоненти глобальних протистоянь.

Інформаційні операції – це більш вузьке поняття, зміст якого охоплює та розкриває інформаційний вплив на масову свідомість (як на ворожу, так і на дружню), вплив на інформацію, доступну супротивникові та необхідну йому для прийняття рішень, а також на інформаційно-аналітичні системи супротивника. Загалом інформаційні операції

охоплюють також дії, спрямовані на фізичне ураження (знищення) автоматизованих систем, виведення з ладу засобів комп'ютерно-телекомунікаційної інфраструктури тощо. Термін «інформаційна операція», який останнім часом застосовується усе ширше, відповідає компоненті інформаційних протистоянь, зміст якої спрямовано на реалізацію попередньо спланованих інформаційно-психологічних впливів на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію шляхом впливу на установки та поведінку для досягнення заздалегідь визначених цілей. Основна задача інформаційних операцій полягає в маніпулюванні масовою свідомістю з такими цілями, як, наприклад: внесення в суспільну свідомість і свідомість окремих людей визначених ідей і поглядів; дезорієнтація людей та їхня дезінформація; ослаблення визначених переконань людей, основ суспільства; залякування мас.

Інформаційні технології відіграють роль, яка постійно збільшується у воєнних операціях. При цьому інформаційні операції визначаються як «акції, спрямовані на вплив на інформацію та інформаційні системи супротивника, на захист власної інформації та інформаційних систем». Інформаційні операції розглядаються як об'єднання основних можливостей радіоелектронної війни, комп'ютерних мережних операцій, психологічних операцій, воєнних дій та операцій по забезпеченню безпеки з метою впливати, руйнувати, спотворювати інформацію, необхідну для прийняття супротивником рішень, а також захищати власну інформацію. Інформаційні операції охоплюють цілий комплекс процесів, що здійснюються в найрізноманітніших сферах. При цьому необхідно зазначити, що інформаційні операції – істотна і традиційна складова бойових операцій. Вони відігравали важливу роль ще при Олександрі Македонському, Атиллі та Чингіз Хані. Відомі спроби впливу на цивільне населення за допомогою радіопередач під час Другої світової війни. В'єтнам був першою телевізійною війною, коли факти війни в повному «кольорі» побачили телеглядачі всього світу. Останні конфлікти на

Балканах, у Сомалі, Афганістані, Іраку та Грузії засвідчили використання Інтернету для залучення до інформаційних операцій всесвітньої аудиторії. Незважаючи на те, що формальне визначення інформаційних операцій в документах Департаменту оборони США орієнтоване на військові аспекти, воно може бути використане і для майже будь-якої сфери життя.

Резюмуючи щодо викладеного у даному розділі, наголосимо: кіберпростір, практично не обмежений жодними рамками, взаємодіяти в якому людство нині лише вчиться, створює об'єктивні умови для інформаційних загроз масовокомунікаційного та масовоінформаційного форматів. Це, зокрема, інформаційні війни та інформаційні операції, що організовуються одними державами проти інших та є виявами інформаційного насилля у кіберпросторі. Крайньою формою інформаційного насилля є інформаційний тероризм, що пов'язаний із спробами агресора змінити спосіб мислення, смисловий вимір когнітивної сфери, ідентичність загалом людини, соціальної групи, соціуму країни тощо.

Як вказують науковці, інструментами стратегічного впливу в інформаційних війнах, особливо в цифровому форматі, стають засоби масової комунікації. Через соціальні медіа поширюються спеціально створені наративи, спрямовані на зниження довіри до демократичних інституцій, що є основою для подальшого інформаційного тиску. Сучасні ЗМІ та ЗМК, які стали найпотужнішим елементом механізму цілеспрямованого конструювання політичних порядків, засобом вибудовування необхідних владі зв'язків і відносин з громадськістю. Інформація, котра надається ЗМІ, ніколи не буває нейтральною. Вона є виявом спроб панівних еліт створити таке зображення дійсності, яке потрібне їм та яке «виправдовує» їх практичну політику, «упаковану» в стереотипні точки зору, що вигідні владі й виносять на передній план лише частину того, що відбувається насправді.

Реаліями сучасного буття стала інформаційна агресія. Сучасна людина піддається їй щоденно сотні раз – Інтернет, радіо, телебачення, газети й журнали нав'язують своє розуміння життя, що завдяки маніпулятивному ефекту впливає і на світогляд цільової аудиторії. Однак, основна мета інформаційної агресії – не тільки вплив на свідомість, а й на підсвідомість, щоб «скорегувати» громадську думку всередині як країни-жертви, так і країни-агресора. Процеси маніпулювання масовою та індивідуальною свідомістю за допомогою ЗМІ, особливо електронних, шляхом інформаційної агресії набувають широкого розмаху.

Виокремлюються такі основні *властивості інформаційної агресії*:

- несиловий характер (за рахунок масмедіа); швидкість розповсюдження;
- пандемічність, опосередкований характер і потаємність впливу (інформаційна дія має глобальний характер й на відміну від фізичного впливу, може бути абсолютно непомітною);
- віртуальний характер дії (крихкість інформаційного світу, легкість доступу, можливість зламу інформаційних систем).

У той час, коли демократичні держави конституційно гарантують своїм громадянам доступ до інформації та свободу слова, завдяки чому забезпечується безкоштовна та справедлива участь громадян у політичних та інших суспільних процесах, у авторитарних країнах за допомогою медіа-технологій та застосування епістемічних засобів маніпуляції громадською думкою відбувається зворотнє – здобутки інформаційної епохи з її діджиталізацією комунікаційних процесів використовуються для маніпулятивних впливів на свідомість людей з метою просування необхідних ідей, формування переконань, вигідних політичній владі. З огляду на це, на нашу думку, до комплексу проблем інформаційних протистоянь у кіберпросторі слід додати й проблеми їх студіювання науковцями. Зокрема, далеким від логічного завершення є осмислення теоретичних і практичних аспектів інформаційного насильства як технології масово-комунікаційного вапливу.

Студіюючи інформаційні протистояння в контексті пришвидшення комунікаційних процесів завдяки новітнім інформаційним технологіям сучасної епохи та піднесенню ролі інформації в соціальному житті країн і на міжнародній арені, дослідники послуговуються концептом «інформаційне насильство». Це явище є однією з компонентів соціального насильства, несиловим впливом (дією) на ментальну сферу, яке суперечить закономірному перебігу подій, непомітно, засобом нав'язування опоненту власних переконань чи спотвореної інформації, прямо передбачає інформаційну взаємодію й змінює характер соціальних комунікацій в аспекті асиметричних відносин.

Інформаційне насильство впливає на духовну й психологічну структуру особистості через пропаганду та інші технології, продюзовані засобами масової інформації. Емоції, насамперед страх, а також ті, що викликані застосуванням інформаційного насильства, є такими ж потужними регуляторами поведінки людей, як і загроза прямої фізичної розправи. З огляду на це, за сучасних умов переходу людства до нового способу отримання інформації та зміни типу свідомості й мислення під впливом мас-медій інформаційне насильство наближається до засобів терористичної діяльності нематеріального характеру. Це надзвичайно актуалізує проблему маніпуляцій свідомістю людей, використання пропаганди й дезінформації. У практичному вимірі, з оперттям на фактаж російської гібридної агресії проти України, аналізується ворожий пропагандистський вплив на свідомість українців у контексті завдань національної інформаційної безпеки.

У цьому контексті дослідниками сформульовано наступні основоположні тези:

1) мова гібридної війни й створювані з її допомогою соціально-семіотичні конструкти широко користуються вербальною агресією як інструментом боротьби за домінування, одним із виявів чого є застосування лексики ворожнечі та вираження негативного ставлення до окремої людини

або групи людей, вагому роль у чому відіграють сучасні техніки мас-медіа, що стають потужним знаряддям у руках політичних демагогів;

2) пропаганда як складник інформаційних технологій соціального впливу на широкі маси має на меті дезорієнтацію та дезінформацію населення ворожої країни шляхом поширення відібраних фактів, поглядів, аргументів, чуток, дестабілізації ситуації, внесення в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих, ідей і поглядів задля формування необхідної транслятору громадської думки;

3) пропаганда спрямована на зміни у масовій свідомості насамперед стосовно явищ ідеологічного характеру, для чого пропагандисти свідомо вдаються до міфотворчості й поширюють неточні або неперевірені факти. У цьому ключі наголошується, що інформаційне насильство – це цілеспрямований вплив на свідомість людини (групи осіб) поза її волею, який здійснюється за допомогою інформаційних засобів, інформаційних технологій та психологічних прийомів в результаті якого порушується інформаційна свобода об'єкта впливу та який здатний заподіяти шкоду життю та здоров'ю людини (групі осіб), на яку впливають.

Учені вважають, що пропаганду та інформаційні маніпуляції слід розглядати як різновиди інформаційного насильства. Наголошується, що процес поширення пропагандистського впливу досить тривалий і зазвичай має глобальніші цілі, аніж маніпуляції, й вимагає набагато більшої підготовки та засобів, через що здійснювати такий вплив може собі дозволити далеко не кожен. При цьому не існує конкретної межі між інформаційним насильством, інформаційною маніпуляцією та пропагандою – залежно від конкретних обставин, відповідно до яких розглядається один і той же процес, він може бути як інформаційною маніпуляцією, інформаційним насильством, так і пропагандою. Прикладом цього, на думку науковців, є російська пропаганда, яка здійснюється з метою створення негативного образу України й формування вигідного для

країни-агресорки ставлення до нашої держави з боку населення РФ, США, Європейського Союзу та інших країн.

Отже, новий простір людського буття – кіберпростір, поява якого пов'язана з технологічними аспектами інформаційно-комунікаційних проривів революційного характеру, в глобальному вимірі став, крім засобу інтенсифікації міжнародних комунікацій, простором інформаційного протистояння між народами та країнами, в рамках чого реалізуються технології інформаційної агресії та інформаційного насильства поширенням дезінформації та ворожого пропагандистського контенту, маніпуляцією свідомістю людей з метою змін світосприйняття і світобачення цільової аудиторії, на котру спрямований інформаційний вплив.

Інформаційне насилля як компонент соціального насилля й несилового впливу (дії) на ментальну сферу, що суперечить закономірному перебігу подій і непомітно, засобом нав'язування опоненту власних переконань чи спотвореної інформації, прямо передбачає інформаційну взаємодію та змінює характер соціальних комунікацій в аспекті асиметричних відносин. Інформаційне насильство впливає на духовну й психологічну структуру особистості через пропаганду та інші технології, продюзовані засобами масової інформації. Емоції, насамперед страх, а також ті, що викликані застосуванням інформаційного насильства, є такими ж потужними регуляторами поведінки людей, як і загроза прямої фізичної розправи. З огляду на це, як вважають науковці, за сучасних умов переходу людства до нового способу отримання інформації й зміни типу свідомості та мислення під впливом мас-медій інформаційне насильство наближається до засобів терористичної діяльності нематеріального характеру. Інформаційним «полем бою» в обох просторах – кібернетичному та соціальному – є протоколи інформаційно-логічного сполучення їх елементів, а також засоби й технології їх практичної реалізації. Для кібернетичного простору протоколами взаємодії систем і їхніх елементів є

мови програмування, мережеві протоколи й угоди. Основним засобом їх несанкціонованого коригування є програмні закладки з незадекларованими можливостями, комп'ютерні віруси, засоби перехоплення трафіку та технології дії на канали телекомунікацій. Для соціального простору протоколом інформаційно-логічної взаємодії є природна мова народонаселення. А основним засобом коригування протоколів соціального простору нині є засоби масової інформації.

Більшість дослідників інформаційне насильство та всі його прояви розглядають у контексті інформаційних війн як особливої форми міжнародного протистояння, котра, хоча історично існує з давнини, нині, за умов цифровізації та поширення новітніх технологій комунікацій, набула специфічних характеристик. Як вказують О. Харитоненко та О. Харчук, наявність застосування тактики примусу шляхом залякування дає підстави для застосування терміна «інформаційний тероризм», якими б не були його.

Етимологічно термін пов'язаний із латинським «терор», що означає «залякувати». Відповідно, під інформаційним тероризмом розуміють здійснення або погрозу здійснення за допомогою інформаційних технологій і/або інформаційної зброї загально небезпечних діянь, які можуть спричинити загибель людей або інші тяжкі наслідки й спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи або групи осіб до здійснення чи відмови від здійснення якої-небудь дії. У межах інформаційного тероризму розрізняють психологічний і кібертероризм. Психологічний тероризм здійснюється в галузі, що охоплює політичні, філософські, правові, естетичні, релігійні й інші погляди й ідеї, тобто в духовній сфері, там, де ведеться боротьба ідей. Реалізується, як правило, через засоби масової інформації й чинить деструктивний вплив на широкі маси населення.

І. Рульов наголошує в цьому ключі, що поняття тероризму передбачає не тільки терористичні злочини, а й інші діяння, які сприяють

їм, та фактично відповідає категорії «терористична діяльність», під якою розуміється сукупність дій з організації, керівництва, ресурсного забезпечення та сприяння функціонуванню злочинних об'єднань терористичного спрямування, а також підготовка й учинення терористичних актів та інших злочинів у терористичних цілях. О. Жайворонок, О. Курбан, Т. Смачило, А. Кривцун звертають увагу, що у форматі міжнародного тероризму насильство з метою залякування з боку окремих людей чи неурядових організацій об'єктом має владу, окремих урядових виконавців чи представників суспільства, системи, що забезпечують нормальне життя населення. Метою є досягнення бажаного для терористів розвитку подій – революція, дестабілізація суспільства, початок війни з іншою державою, отримання незалежності певної території, падіння престижу влади, політичних змін зі сторони влади тощо з добіркою ідеологічних орієнтирів та напрямів комунікаційних процесів, які використовуються для досягнення мети, сформульованої у місії. Основою інформаційного тероризму є маніпуляція свідомістю мас, розповсюдження інформаційно-емоційного ефекту, на який розраховано більшість терористичних актів, залучення прихильників серед членів суспільства, вплив на владні структури, які приймають політичні рішення, тощо.

Загалом інформаційний тероризм є множиною інформаційних війн та спецоперацій, пов'язаних із національними або транснаціональними кримінальними структурами та спецслужбами іноземних держав. Найбільш ефективними й найдешевшими інструментами тероризму, що активно використовуються, є глобальне медіа та інтернет. У поєднанні вони формують інформаційне поле, де реальність подається у викривленому вигляді, який повертає настрої людей в дещо інше русло та дає можливість терористичній стороні схилити погляди населення на свою користь.

Насамперед інформаційний тероризм застосовується з метою дезінформації, дезорієнтації і профанації для помилкового сприймання,

помилкового розуміння і неадекватної поведінки суспільства. На міжнародному рівні, за відсутності будь-яких універсальних документів, що накладають пряме зобов'язання прийняти законодавство, спеціально спрямоване проти інформаційного тероризму, більша частина урядів вважає за краще боротися з такими загрозами, дотримуючись змішаного підходу, використовуючи комбінацію загального кримінального законодавства і законодавства про боротьбу з кіберзлочинністю й тероризмом. У низці держав, наприклад, головна увага в кримінальному законодавстві приділяється основним злочинам без їх диференціації за конкретними засобами, за допомогою яких вони здійснюються. Відповідно до цього підходу інформаційний простір розглядається лише як засіб, за допомогою якого терористи здійснюють злочини, нерідко позначені в положеннях національного кримінального кодексу.

Інформаційні методи впливу реалізуються за допомогою всієї сукупності засобів масової інформації та глобальних інформаційних мереж типу Інтернету, станцій голосової дезінформації. Оскільки основним елементом інформаційної інфраструктури є люди, мотивація діяльності яких базується на їх фізіологічних, соціальних та інформаційних потребах, то правильно розраховане використання так званих інформаційно-психологічних методів впливу здійснює прямий вплив на рівень безпеки держави. Науково-технічний прогрес у галузі інформаційних технологій, розвиток масмедіа стерли національні кордони в інформаційному просторі та створили безпрецедентні можливості для придушення противника за допомогою нетрадиційних засобів поразки, що не викликають фізичних руйнувань. Проходячи через свідомість кожного члена суспільства, тривалий масований інформаційно-психологічний вплив руйнівного характеру створює реальну загрозу існуванню нації в результаті трансформації її культури, що історично склалася, основних світоглядних та ідеологічних установок.

РОСІЙСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2024 РОКІВ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ НАСИЛЛЯ

Інформаційний аспект світової безпеки в сегменті російсько-української гібридної війни, розпочатої в 2014 р., у контексті викликів сучасним міжнародним відносинам зумовив підтриману європейськими та американськими політиками тези про те, що росія є загрозою для безпеки не лише в Європі, а й в світі загалом. Зокрема, президент Центру вивчення та дослідження політичних рішень (Франція) Н. Тензер наголошує, що демократичний світ повинен формувати власний порядок денний інформаційних війн, натомість путінська росія просто бреше, презентуючи деякі факти, які не мають нічого спільного з дійсністю. Доктор військових наук та директора Центр досліджень над тероризмом Collegium Civitas К. Лідель звертає увагу на російсько-українське інформаційне протистояння й указує, що успіх російської сторони – очевидний, в питаннях інформаційної війни росіяни диктують умови. Науковці твердять, що, гібридизуючи м'яку силу та пропаганду, російська м'яка сила (softpower) стала продовженням російської пропаганди та засобом реалізації агресивної експансіоністської політики. При цьому країна-агресорка вивертає назовні цінності західного лібералізму та атакує його власними засобами.

Російський підхід до інформаційного протистояння – це глобальна стратегія, яка включає як кіберудари, так і інформаційні операції проти більшості демократичних акторів світу. Її цілями є відновлення російського домінування в пострадянській / імперській сфері впливу; зменшення впливу західних демократичних цінностей, інститутів і систем з метою створення поліцентричної моделі світу; розширення політичної, економічної та військової гегемонії росії в усьому світі задля зміцнення її

статусу як великої держави. Науковцями у цьому ключі вказується, що завдання інформаційної зброї, застосовуваної росією, стають засобом мобілізації прихильників і розширення сфер впливу на міжнародній арені. При цьому важливою функцією інформаційної зброї стає створення віртуальної «картини світу», ілюзорної, паралельної реальності з трансформованою системою цінностей, переконань, поглядів, способів поведінки. Об'єктами впливу стають масова свідомість не тільки населення РФ, а й населення інших країн, у тому числі України.

Спрямована на деформацію свідомості цільової аудиторії, російська пропаганда відіграє вагомую роль у розв'язанні та веденні повномасштабної військової агресії проти України. Задовго до початку військової інвазії в Україну в лютому 2022 р. російські пропагандисти вели обробку світового співтовариства з метою подати картину у вигідному для країни-агресорки світлі й знайти для неї союзників. А. Гребенюк наголошує, що підґрунтя для загарбання частини території України сформувало специфічне озмістовлення країною-агресоркою її історико-ідеологічних образів, популяризація спрощених положень про них у масах. Як акцентує ця дослідниця, в сучасній російсько-українській інформаційній війні пропаганда є методом спеціальних інформаційних операцій та акту агресії.

Р. Марутян та Н. Кривда, аналізуючи смислові війни в контексті продовження наступу країни-агресорки на українську ідентичність, зазначають: ворог веде проти України війну за мізки, атакує інформаційний простір, витрачає шалені кошти на пропаганду. Напередодні повномасштабного військового вторгнення в Україну російські засоби масової інформації отримали майже 1 мільярд доларів США, що свідчить про свідомо сформовану державну політику в сфері культури, в тому числі – масової культури.

У колективній монографії «Удавана Росія: імітація величі і могутності» доводиться, як з початком гібридної агресії проти України інформаційна складова ворога була введена в комплекс силових дій,

вагомим складником чого стала ворожа пропаганда – елемент апарату насильства, разом з маніпуляціями інформацією, дезінформацією, які всі разом творять нову дійсність, конструюють безальтернативну реальність, насильно їх впроваджують та імплементують у соціум. Війна з Україною стала «каналом» виведення в реальність інформаційного, психологічного, символічного, семантичного насилля, яке роками продукувалося російською пропагандою, котра не просто обґрунтовує чи виправдовує рішення, не лише здійснює ідеологічне доповнення, «творює сенси», просуває образи тощо – вона переконструює соціум.

До числа таких інформаційних акцій антиукраїнського характеру слід віднести насадження ідеології руського миру, що інтенсивно реалізовувались росією з початку 2000-х рр., хоча розроблення нових інформаційних технологій в контексті спроб встановлення контролю за пострадянським простором розпочалося набагато раніше – практично відразу по розпаду СРСР. З 1990-х рр. на пострадянському просторі в свідомість мешканців суверенних держав, території яких в XIX ст. перебували в складі Російської імперії, штучно вкорінювався концепт «руський мир», що є банальним симулякром та інструментом інформаційної маніпуляції, оскільки його однойменна історична матриця, пов'язана із запровадженням у цій імперії традиційних самоврядних практик великоруських губерній, була не об'єднуювачем, а руйнівником цієї імперії та колискою російського фашизму. З огляду на це, нав'язування російськими політтехнологами та псевдоісториками руськомірської свідомості як українцям, так і іншим народам, по суті, є інформаційним насильством.

Українські дослідники на чолі з В. Горбуліним звертають увагу, що в ході гібридної війни проти України росія не лише системно використовує притаманні колоніальній імперії методи, особливо в боротьбі за епізоди спільного історичного минулого, а й фальсифікує та перекручує факти для підтвердження своєї позиції. Загалом ідеться про існування в Кремлі

програми справжньої «русифікації» історії пострадянських теренів, протистояти якій нині доволі проблематично. Російське керівництво ефективно експлуатує концепцію імперського історичного минулого, поблажливо «дозволяючи» Україні існувати без шансів на адекватний європейський розвиток. Відтак «битви» за історію та інформацію для України важкі, але необхідні. У війні за незалежність України маємо справу не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують як «війну смислів/ сенсів», початок якої можна умовно віднести до 2006–2007 рр. Для ретрансляції таких смислів задіяна вся множина каналів донесення інформації, а основним структурним елементом виступають симулякри, тобто образи того, чого насправді не існує: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті хлопчики», застосування Україною заборонених озброєнь тощо. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів – замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер збройного конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресорові.

З метою дегуманізації українців та дискредитації всього українського (влади, соціуму, культури тощо), росія цілеспрямовано поширювала світом деструктивну (“чорну”) пропаганду антиукраїнського характеру, намагаючись активувати у свідомості реципієнтів (громадськості зарубіжних країн) наративи Другої світової війни та навішуючи на українських борців за незалежну Українську державу ярлики “бандерівці”, “посібники нацистського режиму” й створюючи в такий спосіб навколо України негативне інформаційне поле. Мета російської інформаційно-психологічної війни проти України – не переконати, як у класичній пропаганді, а зробити інформаційне поле брудним. Забруднити образ України на Заході, у Кремля це вийшло. Така собі терористична атака на інфраструктуру розуму. Щоб їй протистояти, потрібно набагато більше, ніж просто журналістика, - вона одна цього не подужає. Потрібна медіаосвіта, щоб люди розуміли, що ними маніпулюють. Потрібно

вибудовувати абсолютно нові форми масмедіа, зачатки яких ми вже бачимо – StopFake в Україні, Bellingcat в Англії, коли люди самі збираються і намагаються знайти правду, і в них знову з'являється довіра. Коли інформаційне поле вбито, все, що працює – страхи, паніка або апатія. теперішня фінансова модель газет і телеканалів більше не працює.

Сьогодні, на третьому році російської повномасштабної війни проти України та одинадцятому році гібридної війни проти неї, мішенню інформаційної агресії стало все українське – влада, держава, соціум, культура та ідентичність українців. Основними цілями є дискредитація політичного керівництва та командування Збройних Сил України (ЗСУ), провокування недовіри до них; формування думки про поширення в Україні расизму та міжнаціональної нетерпимості; переконання міжнародної спільноти у систематичних порушеннях українською владою режиму припинення вогню та приховане нарощування ЗСУ сил та засобів вздовж лінії розмежування з метою відновлення активних бойових дій; створення негативного іміджу сил оборони шляхом звинувачення українських військовослужбовців у скоєнні злочинів та протиправних дій, зокрема стосовно цивільного населення; деморалізація українських військовослужбовців; формування антиукраїнських настроїв.

У цьому контексті викоремлюється низка головних ворожих щодо України російських наративів:

- 1) «Україна – це невдала тінь Росії»;
- 2) «Україна – це штучний проєкт Заходу» («Україну придумали поляки та австрійці», «українську мову створили штучно», «Україна відібрала чужі землі»);
- 3) «Крим, Донбас і південний схід України – це Росія»;
- 4) «СРСР – потужна імперія, Сталін – герой»;
- 5) «Усі українські націоналісти були фашистами»;
- 6) «Україна забула про перемогу над нацизмом».

Дослідники наголошують, що з метою підриву міжнародного авторитету України, створення її негативного іміджу та недопущення широкомасштабної військової, економічної, фінансової допомоги європейських країн і США росією штучно створюється негативний образ українців як «неонацистів», «бандерівців», відбувається діаметрально протилежне істинним подіям висвітлення військових злочинів російської армії, нав'язуються сумніви стосовно національних цінностей і засад українського державотворення. Серед методів такої діяльності називаються розповсюдження фейків, дезінформації, маніпуляції у інформаційному просторі, маніпулювання історичною пам'яттю, зокрема, щодо історичної спадщини та походження України, використання лінгвістичних методів і засобів, наприклад, навішування ярликів «фашист», «нацист», «українацист», «неонацистський режим у Києві», які розпаковують історичну пам'ять щодо терору, пов'язаного зі злочинами у минулому нацистського режиму в Німеччині. При цьому росія повною мірою застосовує ресурси медіапростору задля агресивного впливу на свідомість і підсвідомість адресатів (цільової аудиторії), у тому числі громадськості країн світу. Подібні наративи, приміром, поширюються росією в інфопросторі Ізраїлю.

Для організації та реалізації деструктивних інформаційних і психологічних операцій проти України в інформаційному просторі російськими спецслужбами все частіше використовуються можливості ІТ-гігантів (сервісів і платформ компанії «Google, LLC»), завдяки технічним потужностям яких розповсюджується дезінформація з метою здійснення маніпулятивного впливу на користувачів Інтернет. Можливості Google Play та App Store використовуються рф для поширення заборонених мобільних додатків компаній і організацій, стосовно яких запроваджено санкції. Через YouTube, Twitter, Facebook поширюється інформаційний контент російських і сепаратистських суб'єктів, які перебувають під санкціями. Через Google Maps здійснюється внесення змін в оригінальні назви

державних установ України та дипломатичних представництв іноземних держав в нашій державі. Поряд із цим, країною-агресоркою для інформаційних операцій проти вищого військово-політичного керівництва держави, пропаганди сепаратизму, поширення деструктивної інформації тощо використовується месенджер Telegram. Цьому сприяє унеможливлення ідентифікації користувачів, що призводить до уникнення ними кримінальної відповідальності за поширення деструктивної інформації. При цьому можливість анонімізації поширювачів деструктивно застосовується для створення та використання каналів зв'язку між військовими й терористичними організаціями, а також як засіб доведення своїх інформаційних меседжів до широкого кола користувачів.

Одним із найпотужніших інструментів впливу на європейців і людей по всьому світу став телеканал Russia Today – мультимедійне міжнародне інформаційне агентство, метою діяльності якого є оперативно, «по російському» висвітлювати події в світі, тобто розповідати міжнародній аудиторії про російський погляд на ситуацію. Кореспондентська мережа Russia Today нараховує понад 40 представництв по всьому світу. Радіомовлення агентства ведеться багатьма мовами. Як твердить журналістка і колишня телеведуча каналу Russia Today Ліз Вол, послуговуючись власним досвідом, ефективність російської брехні чималою мірою зумовлена методикою роботи з аудиторією і схожа на секту, що використовує психологічний вплив. Якою б неправдоподібною не була новина, російським медіа вдається її зробити популярною за допомогою армії інтернет-тролів, проплачених експертів та потужного фінансування. Однак, російська пропаганда в країнах ЄС суттєво відрізняється від пропаганди в росії чи Україні. Громадська думка про Україну в Італії, наприклад, дуже розділена. Італійські «єврооптимісти» підтримують європейські прагнення України (вступ до ЄС та НАТО), але євроскептики, а також бізнесмени вважають, що росія є значно серйознішим, аніж Україна, економічним ринком. Це відбувається на фоні

браку знань про Україну й створює сприятливі умови для підтримки Італією російської позиції щодо України.

Російська гібридна війна проти України, розпочата в 2014 р. має в основі комбіноване використання військових і невійськових засобів із застосуванням практично всього спектру інструментарію держави, включаючи дипломатичні, економічні, політичні, соціальні, інформаційні, відповідно. Складниками цієї війни стали політичні диверсії, повномасштабна військова інтервенція, залякування тощо. Переваги агресора на початковому етапі були пов'язані із спільним з Україною минулим, знанням того, як вона функціонує, її сильних якостей та недоліків. Із допомогою дипломатичних заходів і м'якого примусу, застосовуючи ЗМІ, російська сторона, прагнучи спровокувати етнічні, релігійні, соціальні заворушення в українських регіонах, дестабілізувати їх загалом, посилила свій вплив у їх соціальному та політичному просторі, надала підтримку сепаратистським тенденціям, застосовуючи підкуп місцевих політиків і адміністрації, фінансуючи місцеві кримінальні угруповання, підживлюючи невдоволення місцевого населення щодо функціонування своєї центральної влади. Вагомим складником такої підривної діяльності є інформаційні інвазії, що вже понад десятиліття застосовуються керівництвом країни-агресорки як аргумент на користь війни проти України. Зокрема, як слідує з інтерв'ю кремлівського в.путіна диктатора американському журналісту Т. Карлсону, що відбулось на початку лютого цього року, історичним досвідом, зокрема, досвідом російсько-українських взаємин попередніх часів, російський політичний істеблішмент намагається обґрунтувати свої криваві імперські претензії на українські території.

Українські науковці у цьому контексті вказують, що офіційний російський історичний наратив не вишукується в процесі наукового дослідження, а конструюється в кремлівських палатах і кабінетах, ґрунтуючись на задекларованих владою цінностях та ідеалах. Саме звідти

імперські антиукраїнські наративи поширюються соціальними мережами, зокрема, YouTube-каналами. Це, зокрема, такі наративи, як ототожнення історії давньої Русі з історією сучасної Росії; пропагування проекту так званої «Новоросії» – південно-східного регіону України, історія якого нібито почалася з заселення владою Російської імперії «російськими» («руськими») селянами; завоювання українських земель Московським царством та їх інкорпорація до Російської імперії в другій половині XVII – у XVIII ст. як «возз'єднання» в «загальноросійській» державі тощо.

У рф створюється та реалізується жорстка історична політика, завданням якої є формування і трансляція в суспільну свідомість історичного наративу, вигідного владній еліті. Історія з академічної науки перетворилась на засіб політичної боротьби та інструмент «м'якої сили». Така історична політика має тенденцію до посилення державного керування історичними дослідженнями, контролю над історичною свідомістю, кримінальну відповідальність за будь-які дії у сфері історії (публікація досліджень, висловлювання думок, полеміка), що суперечать історичній політиці влади. Ця позиція закріплена в законодавстві рф – її Конституції 1993 р. з поправками березня 2020 р. Приміром, частиною 3 статті 67.1 визначено, що рф шанує пам'ять захисників Вітчизни, забезпечує захист історичної правди, при цьому зменшення значення подвигу народу при захисті Вітчизни не допускається. Частиною 2 цієї статті визначено, що рф, «об'єднана тисячорічною історією, зберігаючи пам'ять предків..., а також спадкоємність у розвитку Російської держави, визнає державну єдність, що склалася історично». Отже, в Основному законі рф, якому не можуть суперечити жодні нормативно-правові акти та який має найвищу юридичну силу, чітко й однозначно зафіксовано монополію російської держави на «історичну правду», під якою вочевидь розуміється право на єдине вірне трактування історії як на території рф, так і за її межами, а також захист цього права всіма доступними засобами. Крім цього, на рівні найвищого закону в рф закріплений «подвиг народу

при захисті Вітчизни», а будь-які сумніви щодо героїчних дій під час війн та протистоянь, у яких брала участь «тисячорічна російська держава», суперечать Основному закону рф і не допускаються.

З позиції сьогодення, за умов російської повномасштабної військової інтервенції в Україну та оголошення в країні-агресорці кримінальної відповідальності за «дискредитацію» російської армії, не важко побачити, які наслідки має така роль держави в розробленні й реалізації історичної політики. Однак монополія політичної влади рф на історичну істину, позиціонування владою себе як «агентів самої історії», має й інші вияви. Одним із тавтологічних і антинаукових є концепт, який з початку 2000-х рр. активно поширюється в так званому «науковому», а також публіцистичному, дискурсах – «історична росія». З його допомогою путінський режим виправдовує себе як всередині країни, так і за її межами.

Не менш агресивним за своєю імперською риторикою є концепт «руський мир», що активно циркулює в публіцистиці та навколонуauкових виданнях країни-агресорки з 1990-х рр. Його “батьками” стали, зокрема, С. Чернишов, Г. Павловський, Г. Щедровицький, Ю. Крупнов, В. Сурков. Набір ідеологем, прив’язаних до цього концепту, вказує, з-поміж іншого, на амбіції російської еліти у конкуруванні із сучасними світовими цивілізаційними моделями, прагнення ідейно поневолити суверенні, сусідні з рф (і не тільки), країни та метод нового “збирання земель” під егідою московських імперських правителів з метою відновлення колоніальної за своєю суттю політики експансії на євразійському просторі – засобом формування нової, “руськомирської”, ідентичності в країнах, де є діаспори росіян чи російськомовні громадяни. Упродовж 2000-х рр., що пройшли під знаком реваншу в контексті поразки СРСР у холодній війні й стали часом розробки стратегій російських гібридних війн з метою повернення контролю Кремля над пострадянським простором, рф активно формувала агресивну стратегію захисту співвітчизників в інших країнах. При цьому не відкидалося й відкрите військоve вторгнення з метою їх захисту, що

зафіксовано у ключових документах із забезпечення зовнішньої політики. По суті, “руський мир” став інструментом російської геополітичної експансії, яка нівелює сучасні правові засади національного державотворення в суверенних пострадянських країнах. З урахуванням вказаного, сучасний концепт «руський мир» є симулякром та інструментом інформаційної маніпуляції, по суті – фейком, адже історична матриця “руський мир” пов’язана з поширенням у Російській імперії в «довгому» XIX ст. традиційних самоврядних практик великоруських губерній.

З огляду на це, розпочата в 2014 р. гібридна агресія росії проти України, складником усього комплексу силових дій якої стала антиукраїнська інформаційна діяльність (пропаганда, маніпуляції інформацією, дезінформації, фейки тощо), цілком відповідає поняттю «інформаційне насильство» та «інформаційний тероризм», оскільки, крім ворожих інформаційних впливів деструктивного характеру, має на меті змінити ідентичність українців, переконструювати та «перекодувати» український соціум загалом.

Країна-агресорка, продовжуючи тотальну інвазію (і військову, і інформаційну) проти України, застосовує усі можливі канали, в тому числі соцмережі, просування фейкових, ворожих щодо України наративів.

Українська держава вживає заходи із створення законодавчого поля протидії інформаційній агресії росії, у тому числі її інформаційного тероризму. Проте теоретичне визначення інформаційного тероризму як складника інформаційного насилля цифрової епохи ще не увійшло в українське законодавство.

Узагальнюючи викладене, наголосимо наступне: інформаційне протиборство стало аксіомою сучасних міжнародних відносин і дає змогу досить ефективно, із залученням незначних фінансових та людських ресурсів, досягати потрібних цілей. Відстоювати свої позиції в інформаційному протиборстві буде набагато легше тим країнам, які матимуть гармонійно розвинуте й тому захищене інформаційне

суспільство. Проблеми, що постали у зв'язку з переходом до інформаційного суспільства, ще більше загострюють необхідність осмислення закономірностей, особливостей та наслідків розроблення і впровадження нових засобів масової інформації та комунікації. Разом із тим, здійснюване у кіберпросторі інформаційне насилля, складником якого став інформаційний тероризм, в аспекті масовоінформаційного впливу цифрової епохи є одним із проявів масовоінформаційних впливів сучасності.

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНОМУ НАСИЛЛЮ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2024 РОКІВ

Протидія таким деструктивним впливам, що загрожують цілим країнам, зокрема, Україні з боку країни-агресорки (росії), має відбуватись у кіберпросторі, що став новим простором соціальної взаємодії між людьми, народами, країнами.

У ХХІ столітті *кіберпростір*, який ще іменують п'ятим виміром, на думку нинішніх учених, можна розуміти як інтерактивне інформаційне середовище функціонування суспільства і життєдіяльності людини, яке функціонує за допомогою комп'ютерних систем. Буття людини в ньому відбувається у двох рівнобіжних площинах: сфері соціальної реальності та її двійникові – віртуальному просторі, народженому завдяки техніко-технологічним досягненням. *Кіберпростір* вбирає в себе ту частину соціальної реальності, яка може існувати без посилення на фізичну реальність, і перетворює її у віртуальність, позбавлену часово-просторових характеристик. Це нове особливе людське і технологічне середовище, яке об'єднує громадян багатьох країн, культур і професій.

Протидія актам інформаційної агресії та інформаційного насильства у кіберпросторі останніми роками постійно перебуває на порядку денному провідних акторів міжнародних комунікацій. Зокрема, значно інтенсифікував відповідну свою комунікаційну діяльність Північно-Атлантичний Альянс. У цьому контексті суттєва увага приділяється технологіям, інформаційній зброї, пропагандистським операціям у війнах ХХІ ст., віддається належне важливості посиленню кіберзахисту та стійкості на всіх рівнях. У 2016 р. НАТО визнав кіберпростір оперативною сферою, поряд із суходолом і морем, чим власне було започатковано напрям на посилення кіберзахисту Альянсу. В червні 2021 р. послідувала

нова комплексна політика кіберзахисту, в якій визнано, що кіберпростір завжди є об'єктом конкуренції. У цьому зв'язку НАТО скликало першу в історії Північно-Атлантичну раду кіберкоординаторів. Разом із тим, у збройних силах НАТО, особливо США, суттєво змінено ставлення до геополітичного та цивілізаційного протистояння ключових гравців.

У Європейському Союзі (ЄС) завдання підвищення стійкості суспільства до дезінформації з урахуванням принципів демократії та свободи вираження поглядів у цифрову епоху зумовили початок у 2013–2015 рр. активної кампанії з протидії дезінформації. Створено окрему Оперативну робочу групу зі стратегічних комунікацій, реалізовується проєкт моніторингу дезінформації EUvsDisinfo і Hybrid Fusion Cell, розроблено Кодекс практики з дезінформації та Закон про цифрові послуги, які закріплюють відповідні стандарти та заохочують найкращі практики боротьби з дезінформацією на онлайн-платформах. При цьому Керівництво зовнішньої кіберкоординації ЄС визнало, що існує дуже мало країн, де національна кіберкоординація є ефективною, а держава здатна виступати єдиним голосом на всіх міжнародних форумах ЄС та наголосило на відповідності в цій сфері фундаментальним цінностям ЄС, таким, як демократія, права людини, верховенство права, включаючи право на свободу вираження поглядів, доступ до інформації та право на недоторканність приватного життя, гарантування того, що Інтернет не буде використовуватися для розпалювання ненависті та насильства і залишиться при неухильному дотриманні основоположних свобод форумом для вільного вираження поглядів за повної поваги до закону. Серед цілей діяльності ЄС у цій сфері визнано надання можливості громадянам доступу до інформації, що дозволить їм повною мірою користуватись соціальними, культурними та економічними перевагами кіберпростору, в тому числі шляхом сприяння створенню більш безпечної цифрової інфраструктури.

Україна вживає чимало ефективних заходів із протидії інформаційній агресії росії. Це інформаційне просвітництво, фактчекінг, інформаційне волонтерство, кібердипломатія тощо.

Серед державних заходів у розбудові антифейкових сервісів вагому роль відіграють різноманітні інститути протидії дезінформації, що створюються при відповідних відомчих органах влади. Приміром, у 2021 р. створено Центр протидії дезінформації – робочий орган Ради національної безпеки і оборони України, який забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, дбає про інформаційну безпеку України, виявляє підробки та протидіє дезінформації, ворожій пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігає спробам маніпулювання громадською думкою. Основна увага зосереджена на протидії поширенню неправдивої інформації та боротьбі з інформаційним тероризмом. Ще однією урядовою організацією з питань боротьби з дезінформацією та шкідливими інформаційними впливами є Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України, також створений у 2021 р. Його робота сфокусована на протидії зовнішнім загрозам, об'єднанні зусиль держави та громадських організацій у боротьбі з дезінформацією, оперативному реагуванні на фейки, а також на промоцію українських наративів.

Засоби ефективної протидії інформаційний впливам, інформаційній агресії:

- 1) діяльність фактчекінгових та аналітичних центрів;
- 2) моніторинг усіх без винятку медіа;
- 3) постійна верифікація змісту та джерел інформації;
- 4) відкрита комунікація в інформаційному просторі;
- 5) забезпечення ефективного донесення ключових меседжів;

- 6) робота ЗМІ з надійною репутацією щодо спростування фейкових даних;
- 7) систематичне проведення контрatak на фейкові новини;
- 8) створення власних наративів, які оперативно спростовують фейки тощо.

Водночас відбувається і трансформація демократичних форм суспільної організації, адже роль Інтернету в розвитку демократичних процесів докорінно відрізняється від аналогічної ролі традиційних засобів масової інформації.

Фактчекінг (з англ. «Fact checking», перевірка фактів) передбачає процес перевірки наявних фактів і даних для з'ясування їхньої повноти, достовірності та істинності, його головна мета – виявлення невідповідності між фактами та дійсністю. Професійною верифікацією здебільшого займаються фактчекінгові агентства (наприклад, www.euvsdisinfo.eu) або ж спеціалізовані програмні продукти та сервіси (наприклад, «Images Google», «TinEye», «Fotoforensics», «InVID Project» тощо). В Україні Першою фактчекінговою організацією став аналітичний портал «Слово і діло» (2008 р.), який відслідковував відповідності між обіцянками політиків та їх реальними діями. Згодом було створено портал «StopFake» (2014 р.) для боротьби з фейками російської пропаганди, а також аналітичні платформи та спеціалізовані проєкти «VoxCheck», «FactCheck» (2016 р., з 2018 р. – «БезБрехні») та інші.

02 лютого 2023 року Nations Against Disinformation відбувся запуск нового креативного інструменту з протидії дезінформації. Україна об'єднує зусилля держав, бізнесу та громадянського суспільства в усьому світі для розбудови стійкості та протидії дезінформації. Перша спільна комунікаційна кампанія стартує у партнерстві МЗС України, МКІП України, МЗС Естонської Республіки, а також EUvsDisinfo – проєкту Оперативної робочої групи зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішньополітичної діяльності. «Nations Against Disinformation» –

ініціатива, спрямована на підвищення рівня обізнаності про небезпеку дезінформації та її серйозні негативні наслідки для суспільств. У рамках ініціативи партнери планують спільні міжнародні кампанії, проведення заходів, конференцій, вебінарів і майстер-класів для обміну найкращими практиками протидії дезінформації.

«Україна має унікальний досвід у протидії дезінформації, сформований роками боротьби з російською пропагандою. Це потужна додана вартість нашої держави для всієї євроатлантичної спільноти та світу. Ми вже сьогодні виступаємо глобальним лідером у цій сфері, об'єднуємо держави та організації в протидії дезінформації, яка загрожує життю та безпеці мільйонів людей. Ініціатива «Nations Against Disinformation» об'єднала низку партнерів-однодумців саме з такою метою і відкрита для всіх, хто прагне захистити спільний інформаційний простір, просувати медіаграмотність та критичне мислення». Європейський Союз визнає дезінформацію одним з найбільших викликів для Європи, що вимагає скоординованої відповіді від усіх країн-членів ЄС, онлайн-платформ, масмедів та наших міжнародних партнерів. Ця ініціатива є чудовим прикладом об'єднання зусиль і співпраці між країнами, урядами та неурядовими організаціями. Таким чином ми підкреслюємо цінність єдності перед обличчям глобальної загрози», – сказав Матті Маасікас, голова Представництва Європейського Союзу в Україні.

Кампанія «Nations Against Disinformation» ініційована Міністерством закордонних справ України та громадською організацією BRAND UKRAINE. Проєкт співфінансується ЄС та Національним Демократичним Інститутом. Ключові цілі та принципи партнерства в рамках ініціативи представлені на вебсайті кампанії. «Nations Against Disinformation» розпочинається міжнародною комунікаційною кампанією з просування «The Distortion Test». Тест на стійкість до дезінформації безпосередньо візуалізує, як дезінформація спотворює дійсність, залишаючись невидимою та невловимою для жодного з органів чуття людини.

З урахуванням цього, а також глобалізації та діджиталізації інформаційного простору й кіберзагроз міжнародним публічним комунікаціям, відповіддю на інформаційні виклики сучасності стала кібердипломатія.

Кібердипломатія – це дипломатія в кіберпросторі, використання дипломатичних ресурсів і виконання дипломатичних функцій для забезпечення національних інтересів держави у кіберпросторі. Основні питання порядку денного кібердипломатії включають кібербезпеку, кіберзлочинність, розбудову довіри, свободу Інтернету та управління Інтернетом. Метою кібердипломатії є поступово змінювати поведінку і ставлення до простору мирного співіснування, визначеного чіткими правилами і принципами: від системи інтерактивних одиниць до суспільства держав. У цьому відношенні кібердипломатія є для кіберпростору фундаментальною основою міжнародного суспільства.

Кібердипломатія ґрунтується на вимірах м'якої сили та є ефективною практикою для пом'якшення невизначеності, усунення ризиків і потенційних конфліктів, що походять із кіберпростору. Західні дослідники вважають «кібердипломатію» відносно новим поняттям, хоча цей термін використовувався і раніше, але в основному для опису діяльності електронної дипломатії.

Загалом кібердипломатію визначають як дипломатію в кіберпросторі або, іншими словами, використання дипломатичних ресурсів і виконання дипломатичних функцій для забезпечення національних інтересів у кіберпросторі. Основні питання порядку денного кібердипломатії включають кібербезпеку, кіберзлочинність, розбудову довіри, свободу інтернету та управління інтернетом. Це дозволяє позиціонувати кібердипломатію як інститут міжнародного суспільства, зокрема, коли кібердипломатія взаємодіє з акторами світового суспільства. Також цей термін використовується для опису еволюції публічної дипломатії в цифрову епоху. Метою кібердипломатії є поступово змінювати поведінку і

ставлення до простору мирного співіснування, визначеного чіткими правилами і принципами: від системи інтерактивних одиниць до суспільства держав. У цьому відношенні кібердипломатія є для кіберпростору фундаментальною основою міжнародного суспільства.

Відправною точкою кібердипломатії вважається публікація в 2011 р. Міжнародної стратегії США щодо кіберпростору, яка стала першим у світі урядовим документом, який повністю зосереджується на міжнародних аспектах кіберпростору та спирається на три стовпи для досягнення цілей: дипломатію, оборону, розвиток. Ця стратегія стала дорожньою картою, що дозволила департаментам і відомствам уряду Сполучених Штатів краще визначати та координувати свою роль у міжнародній політиці в кіберпросторі, а також закликом до приватного сектора, громадянського суспільства і кінцевих користувачів посилити зусилля через партнерство, обізнаність і дії в досягненні майбутнього, якого усі спільно прагнуть. Стратегією було визначено цілі: координація глобальної дипломатичної діяльності Департаменту з питань кібербезпеки; забезпечення зв'язку Департаменту з Білим домом та федеральними міністерствами і відомствами з цих питань; консультування урядовців з питань кібербезпеки; налагодження зв'язку з державними та приватними організаціями з питань кібербезпеки; координація роботи регіональних і функціональних бюро Департаменту, що займаються цими напрямками. Для реалізації Стратегії було створено Офіс Координатора з кіберпитань, який повністю присвячений кіберпроблемам у зовнішньополітичному вимірі.

Сьогодні павутина кібердипломатії розширюється і поглиблюється швидкими темпами, поступово створюючи кіберміжнародне суспільство. У світовій спільноті зростає виклик атрибуції кібератак, а також побутує невеликий страх ескалації між акторами через непередбачені наслідки кіберзлочинів. Міжнародна спільнота має на меті розширити ефект управління кіберпростором від регіональних, національних ініціатив до

глобального уніфікованого підходу. Відповідні дипломатичні служби в різних країнах використовують інтернет-платформи для безпосереднього спілкування з цільовою аудиторією зарубіжної країни, поширення важливої інформації серед іноземних громадян та проведення соціальних опитувань.

Для успішної кібердипломатії важливим є моніторинг та аналіз інформації з використанням інструментів аналітики для відстеження реакції на їхні дії та розвитку стратегій комунікації. Завдяки ефективному використанню соціальних мереж та інших інструментів електронної дипломатії підвищується ефективність роботи на міжнародній арені, підноситься авторитет держави та дипломата, покращується імідж політичних лідерів, залучаються прихильники та здійснюється вплив на опонентів.

Завданнями для дипломатичного агента-кібердипломата можуть бути:

- встановлення зв'язку та діалогу між державними і недержавними суб'єктами на різному рівні;
- запобігання кібергонитві;
- розбудова глобальних норм у кіберпросторі тощо.

Фундаментальними елементами *кібердипломатії* є збільшення кіберпотенціалу, зміцнення довіри, дотримання та розвиток кібернорм у взаєминах в рамках кіберпростору. Цифрові технології створили умови не тільки для швидкого у великих обсягах поширення інформації. Вони створили умови й для деструктивних інформаційних впливів масового характеру. Серед таких масовоінформаційних впливів деструктивна пропаганда, інформаційні війни, що ведуться із застосуванням нових інформаційних технологій фейків, таргетування тощо.

Кібердипломатія України як інструмент протидії російській інформаційній агресії у кіберпросторі в соціально-комунікаційному сегменті. Крім важливого потенціалу кібердипломатії з огляду на сучасні умови розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в глобальному

вимірі, не менш важливою є і та роль, яку цей дипломатичний інструмент здатен відіграти в організації протидії інформаційній агресії щодо певної країни. З огляду на завдання України інтенсифікувати протидію російській інформаційній агресії, публічно-дипломатичний сегмент вітчизняної кібердипломатії має чималий потенціал.

В Україні кібердипломатію визначають як використання дипломатичних інструментів та ініціатив для забезпечення інтересів держави в кіберпросторі. Завданнями для дипломатичного агента можуть бути: встановлення зв'язку та діалогу між державними і недержавними суб'єктами на різному рівні; запобігання кібергонитві; розбудова глобальних норм у кіберпросторі тощо. Фундаментальними елементами кібердипломатії є збільшення кіберпотенціалу, зміцнення довіри, дотримання та розвиток кібернорм.

З урахуванням думок, висловлених науковцями, а також трендів кібернетизації глобального інформаційного простору, логічним у протидії російській інформаційній агресії уявляється застосування Україною інструментів кібердипломатії у її публічно-дипломатичному форматі. До умов політико-правового та організаційного характеру цього насамперед слід віднести наявність у законодавстві України поняття «кіберпростір», під яким розуміється середовище (віртуальний простір), що надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних.

Крім того, необхідну правову базу створюють прийняті в 2021 р. Стратегія інформаційної безпеки, Стратегія кібербезпеки, Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. та ряд інших нормативно-правових актів. На цій базі для своєчасного та якісного реагування на виклики цифрової епохи в 2023 р.

МЗС України приступило до розбудови Стратегії кібердипломатії України. Виокремлено підрозділ з кібердипломатії в структурі профільного Міністерства, ведеться активна розбудова мережевої інфраструктури, розпочато підготовку кадрів, а також систему заходів з цифровізації процесів, пов'язаних із щоденною діяльністю дипломатичної служби. Під кібердипломатією очільники цього міністерства розуміють міжнародну взаємодію у питаннях, що стосуються кіберпростору, зокрема безпечного і відповідального використання нових цифрових інструментів і технологій, таких як штучний інтелект, робототехніка, квантові обчислення, політики держави, щодо розвитку інтернету тощо.

Важливим наступним кроком стала розробка проєкту змін до Закону України «Про дипломатичну службу», якими на цю службу передбачено покласти повноваження щодо просування та захисту національних інтересів у кіберпросторі – кібердипломатію. Законодавці пропонують вважати кібердипломатією комплекс дій та стратегій, спрямованих на просування та захист національних інтересів і реалізацію зовнішньополітичних цілей України в кіберпросторі в сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном з урахуванням сучасних потреб.

Натомість, попри все, слід констатувати: в науковому полі та медіапросторі України не ведеться інтенсивне обговорення застосування інструментів кібердипломатії в протидії російській інформаційній агресії. Як вказують А. Barrinha й Т. Renard, щоб нейтралізувати наслідки інформаційної війни, для відбиття інформаційних атак агресора сторона-жертва агресії має використовувати такі ж технології і методи інформаційної війни, як і сторона-агресор, але вже у своїх цілях. Сьогодні це насамперед передбачає дії у медіапросторі та застосування ресурсів соціальних мереж. Однак, навіть поверховий аналіз перспектив реалізації таких завдань може показати, що ресурсів державних структур України для відбиття інформаційних атак країни-агресорки в інформаційному просторі

в сегменті міжнародних комунікацій ніколи не буде достатньо. І причина не в замалій кількості людських ресурсів з числа працівників державних установ. Головна причина неможливості застосувати традиційні інструменти інституціоналізованої в Україні публічної дипломатії МЗС у вирішенні завдань протидії російській інформаційній агресії засобами кібердипломатії, на наше переконання, полягає в масштабі завдань, які передбачають розгортання комунікації України зі світовою громадськістю в розрізі окремих країн, розвінчання фейків, історичних міфів, дезінформаційних повідомлень, що нав'язуються світовій спільноті росією відносно України.

Підтримуючи вищенаведені висловлення С. Плохія та П. Померанцева щодо недостатності в цьому відношенні ресурсів журналістики, вважаємо доцільним привернути увагу до ресурсів громадської дипломатії як різновиду публічної дипломатії та інструменту кібердипломатії її публічно-дипломатичного формату.

Термін «публічна дипломатія» вперше було вжито лондонською газетою «Таймс» у 1856 р. в значенні відкритої діяльності та специфічних офіційних зусиль, спрямованих на вплив на іноземну громадську думку з метою досягнення дипломатичних цілей. Початок сучасному тлумаченню цього поняття, яким позначається різновид дипломатичної діяльності, було покладено 60 років тому американськими науковцями Дж. Наєм та Е. Гуліоном, які визначили публічну дипломатію інструментом м'якої сили в міжнародних комунікаціях. Доповнюючи класичну дипломатичну діяльність новими методами та включаючи в дипломатичний діалог/політолог суспільства країн, які комунікують між собою, публічна дипломатія сприяє просуванню позитивного іміджу держави на принципах прав людини, толерантності, міжкультурної комунікації, необхідних для загального сталого інституціонального розвитку та пошуку шляхів превентивного й мирного вирішення конфліктів, воєн. Сьогодні публічну дипломатію дослідники пропонують розуміти як інтегральну категорію, що

принципово функціонує у перетині з іншими вимірами зовнішньої політики та міжнародних процесів, має узгоджений з урядом характер функціонування та при цьому містить ознаки автономності й самоорганізації.

Упродовж останньої третини XX – початку XXI століття змінився характер публічної дипломатії. Основна причина полягає насамперед у зростанні впливу громадськості та посиленні міжлюдських контактів. При цьому важливою характеристикою публічної дипломатії став спосіб комунікації в її рамках між урядом та громадськістю інших країн для формування розуміння національних ідей, цінностей, інститутів, культури, національних цілей та політик, що передбачає дії у сфері інформації, освіти, культури з метою впливу на іноземні уряди через громадян певної країни. Важливим завданням такої взаємодії є потреба вплинути, поінформувати та активізувати публіку для підтримки національних інтересів при здійсненні зовнішньої політики.

За таких умов вплив процесів цифровізації на дипломатичну діяльність насамперед у її публічно-дипломатичному форматі, сукупно з традиційними методами ведення зовнішньої політики та засобом використання онлайnteхнологій і функціоналу соцмереж, зумовлює перетворення публічної дипломатії на інструмент моделювання громадянської думки не менш дієвий, аніж соціальні медіа, ЗМІ та ЗМК загалом. Однак, як стверджує І. Головка, здебільшого класичні інструменти публічної дипломатії та м'якої сили потребують тривалої підготовки, їх непросто змінити в короткий термін. Наприклад, організація діаспори за кордоном, експорт домінуючої культури кухні / харчування у світ, вплив місцевої музики на світову громадськість, створення міжнародних телевізійних каналів і особливо інформаційних агентств, вплив на соціальні медіа через приймаючі країни, експорт високоякісних фільмів і серіалів, створення глокалізованих (глобалізованих + локалізованих) радіо та телевізійних каналів у цільовій країні потребують

визначених планів, впровадження проєктів підтримки та наявність чималих часових ресурсів загалом. З огляду на це, як вказує керівництво Міністерства закордонних справ України, відкриваються нові площини міжнародної взаємодії. Насамперед йдеться про використання засобів масової інформації та культурних інструментів, інформаційних технологій, соціальних мереж тощо для спілкування, зв'язків і співпраці між державам.

Американські науковці, залежно від суб'єкта здійснення заходів у публічній дипломатії, виокремлюють два основні види публічної дипломатії:

1) діяльність, яка здійснюється державою, під її керівництвом чи за державні кошти в рамках зовнішньої політики держави для реалізації національного інтересу – громадська/публічна дипломатія (*public diplomacy*);

2) діяльність, яка здійснюється різноманітними фізичними і юридичними особами, інститутами громадянського суспільства незалежно від держави в інтересах держави, суспільства чи усього людства (громадянська/народна дипломатія, *citizen /civil diplomacy*). У межах обох напрямів метою є встановлення постійних контактів між інститутами громадянського суспільства різних країн, розвиток міжнародних мереж та участь у їх діяльності за умов послаблення державного контролю й створення атмосфери довіри та рівноправності. У США, зокрема, згідно з концепцією *citizen/civil diplomacy*, кожен громадянин має право чи навіть обов'язок допомагати державі здійснювати зовнішню політику. Суб'єктами реалізації такої дипломатії можуть бути студенти, викладачі, науковці, спортсмени, представники бізнесу тощо – у такий спосіб лобіюються громадські інтереси. І. Сухорольська називає головними п'ятьма ознаками громадської дипломатії на сучасному етапі її еволюції відкритість і демократичність; відхід від поверховості; зростання ролі цінностей; перетворення на рівну гру між різними учасниками; динамічність і непрогнозованість. Йдеться про складну взаємодію у мережі багатьох

різнорівневих суб'єктів, коли групи громадськості в різних країнах можуть виступати в ролі як ініціаторів, активних учасників та партнерів своїх держав, так і цільових аудиторій для програм іноземних урядів, корпорацій та організацій.

Крім того, Конституцією України в статті 17 встановлено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Виходячи з цих положень, citizen / civil diplomacy може стати повноцінним інструментом кібердипломатії у протидії інформаційній агресії росії проти України. Уявляється, що українські науковці, політики, журналісти, студентство й громадськість загалом засобом підготовки та викладення на медіаплатформах, у соцмережах контенту, що розвінчує фейкові, дезінформаційні та пропагандистські наративи антиукраїнського характеру, сприятимуть просуванню українських інтересів у світі та в такий спосіб впливатимуть на позитивний імідж Української держави. Звісно, проблемою в комунікаційному вимірі може стати мовний бар'єр, адже говорити з громадськістю іншої країни доцільно її мовою. Одним з ефективних заходів у цьому відношенні може стати організація мультиканальних медіаплатформ (сайтів), де розміщуватимуться укладені авторитетними науковцями, політиками, інтелектуалами інформаційні матеріали відповідного змісту, контент просвітницького характеру, котрі будуть доступні для адресатів іноземних країн їх мовами. Загалом поле для творчої діяльності української громадськості в цьому відношенні широке – від організації мережі структур відповідного профілю, які б працювали в інформаційному просторі із застосуванням інструментів соціальних мереж (мережева дипломатія, цифрова дипломатія, науково-освітня дипломатія тощо) та волонтерських інформаційних структур у студентському середовищі й освітніх закладах загалом до бібліотечних установ публічного спрямування від сільського та районного рівнів до національного включно.

Ефективним інструментом формування позитивного іміджу країни на міжнародній арені є публічна дипломатія, яка залучає до комунікацій, крім урядів країн, їх громадськість. Хоча перші заходи публічно-дипломатичного характеру датуються 1850-ми роками, а через 100 років по тому завдяки Е.Гулліону і Дж.Наю розпочалась її інституціоналізація, чергове якісне оновлення публічна дипломатія зазнає нині через глобальну кібернетизацію міжнародних комунікацій.

Кіберпростір, породжений науково-технічною революцією та організованою сукупністю інформаційних процесів на підставі об'єднаних загальними принципами й правилами інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем і управління ними, інтенсивно студіюється науковцями в контексті його впливу на світову політику. Відзначається, що він став одним із головних факторів соціокультурного середовища та впливає на свідомість мільйонів людей, формує якісно нові форми комунікацій та провокує перерозподіл ціннісних орієнтирів, змінюючи глобальний порядок денний. У фокусі уваги дослідників перебуває міжнародно-комунікаційне значення кіберпростору як новітнього поля контактів народів і країн, що сприяє інтенсивним комунікаціям міжурядового характеру та взаємодії зі світовою громадськістю.

Разом із тим, проблемним аспектом функціонування кіберпростору є загострення інформаційного протистояння в міжнародних публічних комунікаціях, що здатне готувати ідейний та психологічний ґрунт для військової агресії. Саме таким характеризується російська гібридна війна проти України 2014–2024 рр. Американські дослідники Дж. Доршчнер і А. Рач вказують, що в її основі – комбіноване використання військових і невійськових засобів із застосуванням практично всього спектру інструментарію держави, включаючи дипломатичні, економічні, політичні, соціальні, інформаційні, відповідно. Інформаційна інвазія спрямована на дискредитацію всього українського – влади, держави, соціокультурного поля загалом. Країна-агресор намагається дискредитувати Україну в очах

Заходу. Ворожий щодо України пропагандистський вплив, що здійснюється на глобальному рівні, несе відповідні ризики, аж до втрати репутаційного капіталу Української держави. Інформаційне насилля з боку росії та застосування нею інформаційної зброї мають на меті мобілізацію прихильників і розширення сфер впливу на міжнародній арені. При цьому країна-агресор намагається створити ілюзорну паралельну реальність із трансформованою системою цінностей, переконань, поглядів, способів поведінки, а об'єктом впливу стає масова свідомість населення інших країн.

Науковці вважають, що російська терористична атака на інфраструктуру розуму вимагає неординарних методів протидії їй. Воєнно-політичні реалії сьогодення актуалізують для керівництва України пошук додаткових ресурсів для збільшення можливостей держави в її діяльності на міжнародній арені. У аспекті інформаційної політики України в міжнародному форматі нагальним завданням є формування механізмів протидії дезінформації з боку країни-агресорки на основі фундаментального конституційного принципу свободи слова з урахуванням Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права та інших міжнародно-правових документів. З огляду на це, як наголошують науковці, для відбиття інформаційних атак агресора сторона-жертва агресії має використовувати такі ж технології і методи інформаційної війни, як і сторона-агресор, але вже у своїх цілях. Ефективною практикою в цьому контексті має стати інтенсивний діалог із зарубіжною аудиторією з використанням інструментарію кібердипломатії, що ґрунтується на вимірах м'якої сили та є ефективною практикою усунення ризиків і потенційних конфліктів, які походять з кіберпростору. Зокрема, це: організація спеціальних подій, медійних акцій, формування порядку денного, діалог із цільовою аудиторією тощо.

Загалом забезпечення національних інтересів у кіберпросторі, включаючи кібербезпеку, кіберзлочинність, розбудову довіри, свободу

Інтернету та управління Інтернетом, дозволяє позиціонувати кібердипломатію в контексті еволюції публічної дипломатії цифрової епохи. Метою кібердипломатії є поступово змінювати поведінку і ставлення до простору мирного співіснування, визначеного чіткими правилами й принципами: від системи інтерактивних одиниць до суспільств держав. У цьому відношенні кібердипломатія, коли вона взаємодіє з акторами міжнародного суспільства, є для кіберпростору фундаментальною основою цього суспільства.

У сегменті протидії інформаційній агресії соціально-комунікаційний вектор кібердипломатії насамперед передбачає дії у медіапросторі. Ефективним новітнім інформаційно-комунікаційним інструментом у цьому контексті можуть стати комунікаційні платформи – явище прикладних комунікаційних технологій та відокремлений структурний елемент електронного комунікаційного середовища, що пропонує різноманітну тематику для обговорення, містить гіпертексти, має складові соціальної, політичної та іншої тематики й крос-медійності, висвітлює соціально важливу проблематику для певної категорії населення. Потенціал таких платформ науковцями ще недостатньо вивчений. При цьому формування з їх допомогою інформаційного середовища та вплив на цільову аудиторію у форматі довірчих стосунків і підтримки зворотного зв'язку, сприяння досягненню інтересів держави на національному та міжнародному рівнях, а також її стійкому політичному іміджу й взаємодії між політиками та громадськістю інших країн з метою досягнення спільних культурних, соціальних, політичних та інших цілей робить ці платформи інструментом налагодження структурної взаємодії в галузі стратегічних комунікацій шляхом запровадження дієвих комунікативних механізмів, що власне і є одним із завдань кібердипломатії.

Як наголошує американська аналітикиня із зовнішньої політики пані Анн-Марі Слотер (*A. Slaughter*), держави, які володіють розгалуженими інформаційними каналами і комунікаціями, здатні визначати глобальний

порядок денний. Нині це має доленосне значення для України за умов її протидії тотальній російській агресії.

Питання протидії деструктивним інформаційним впливам є питанням інформаційного суверенітету України, країн Європи та всіх інших держав, хто зазнав і зазнає агресії росії. Як наголошують дослідники А. Барінха та Т. Ренард, російська терористична атака на інфраструктуру розуму вимагає неординарних методів: для відбиття інформаційних атак агресора сторона-жертва агресії має використовувати такі ж технології і методи інформаційної війни, як і сторона-агресор, але вже у своїх цілях. Методів журналістики в цьому контексті замало – вона одна цього не подужає. У цьому ключі традиційні методи боротьби з інформаційними атаками в соціальних медіа не дають бажаних результатів. Воєнно-політичні реалії сьогодення актуалізують для керівництва України пошук додаткових ресурсів для збільшення можливостей держави в її діяльності на міжнародній арені. У аспекті інформаційної політики України в міжнародному форматі нагальним завданням є формування механізмів протидії дезінформації з боку країни-агресорки на основі фундаментального конституційного принципу свободи слова з урахуванням Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та інших міжнародно-правових документів.

Ефективною практикою в цьому контексті має стати інтенсивний діалог із зарубіжною аудиторією з використанням інструментарію кібердипломатії, що ґрунтується на вимірах м'якої сили та є ефективною практикою усунення ризиків і потенційних конфліктів, які походять з кіберпростору. Зокрема, це: організація спеціальних подій, медійних акцій, формування порядку денного, діалог із цільовою аудиторією тощо.

Саме в цьому контексті слід вести мову про кібердипломатію як інструмент боротьби з антиукраїнською інформаційною агресією. Забезпечення національних інтересів у кіберпросторі, включаючи

кібербезпеку, кіберзлочинність, розбудову довіри, свободу Інтернету та управління Інтернетом, дозволяє позиціонувати кібердипломатію в контексті еволюції публічної дипломатії цифрової епохи. Кібердипломатії *може* та *має* поступово змінювати поведінку і ставлення до простору мирного співіснування, визначеного чіткими правилами й принципами. Як наголошують дослідники, в цьому відношенні кібердипломатія, коли вона взаємодіє з акторами міжнародного суспільства, є для кіберпростору фундаментальною основою цього суспільства.

У частині протидії інформаційній агресії соціально-комунікаційний вектор кібердипломатії насамперед передбачає дії у медіапросторі. Інтенсивна робота в цьому напрямі продовжується. Згаданий дослідник О.Поляков вважає, що під час правового режиму військового стану до незаконного (деструктивного) контенту в мережі Інтернет та соціальних мережах насамперед відносяться пропагандистські інформаційні матеріали, які містять заклики до повалення конституційного ладу та посягання на територіальну цілісність України, розпалювання національної чи релігійної ворожнечі, проявів ксенофобії, виправдовування російської військової агресії проти України, глорифікації її учасників тощо. Також до цієї категорії належать пропагандистські матеріали та дописи із закликами до окупації України у соціальних мережах. Це зумовлює розробку організаційно-правових засад протидії російській пропаганді, дезінформації, фейкам та деструктивному контенту загалом. Масштабному впливу російських ботоферм та “фабрик тролів” мають, у першу чергу, державні інституції та правоохоронні органи. Насамперед, через створення єдиного центру протидії російської пропаганди у соціальних мережах, який має об’єднати діяльність урядових й громадських організацій. Наступний крок полягає в широкому інформуванні користувачів соціальних мереж щодо інформаційної “тігени”, роз’ясненні методології виявлення та ідентифікації російських тролів. Також доцільним є створення єдиного обліку ідентифікованих “кремблеботів” та спеціальних

програм й додатків, які би допомагали ідентифікувати “тролів” серед користувачів. Активна співпраця з менеджментом самих соціальних мереж у площині протидії “тролям” сприятиме їх швидкому блокуванню.

Одним із найважливіших інструментів у боротьбі з протиправною та злочинною діяльністю РФ у соціальних мережах залишається активна контрпропаганда на державному рівні. У зв’язку із зростанням обсягів поширення та рівня суспільної небезпеки деструктивного контенту російського походження, виникає нагальна потреба у відповідному правовому регулюванні та розробки ефективних заходів боротьби з ним, зокрема, в аспекті змісту деструктивної інформації у текстових інформаційних джерелах. Однак у вітчизняному законодавстві відсутній систематизований перелік критеріїв, на підставі яких можливо визначити інформаційний деструктивний контент. З огляду на це, рекомендується визначити на законодавчому рівні чіткі критерії розуміння та тлумачення незаконного (деструктивного) контенту з можливістю їхнього оновлення; створити реєстр за категоріями деструктивного контенту, покращити систему моніторингу соціальних мереж з використанням можливостей систем і алгоритмів штучного інтелекту; розробити єдиний базовий список вимог та правил блокування деструктивного контенту. Для формування такого переліку (списку) О.Поляковим пропонується запровадити у вітчизняне законодавство поняття “деструктивний індикатор” або “індикатор деструктивної спрямованості” – критерій, за яким має відбуватись пошук та фіксація наявності у текстовій інформації протиправної семантики, ідентифікація якого є основою для віднесення інформації до класу деструктивної.

Проте, навіть поверховий аналіз перспектив реалізації таких завдань показує, що ресурсів державних структур України для відбиття інформаційних атак країни-агресорки в інформаційному просторі в сегменті міжнародних комунікацій ніколи не буде достатньо. І причина не в замалій кількості людських ресурсів з числа працівників державних

установ. Головна причина неможливості застосувати традиційні інструменти інституціоналізованої в Україні публічної дипломатії МЗС у вирішенні завдань протидії російській інформаційній агресії засобами кібердипломатії, на наше переконання, полягає в масштабі завдань, адже вони передбачають розгортання комунікації України зі світовою громадськістю в розрізі окремих країн, розвінчання фейків, історичних міфів, дезінформаційних повідомлень, що нав'язуються світовій спільноті росією відносно України. Підтримуючи вищенаведені висловлення С.Плохія та П.Померанцева щодо недостатності в цьому відношенні ресурсів журналістики, вважаємо доцільним привернути увагу до ресурсів громадської дипломатії як різновиду публічної дипломатії та інструменту кібердипломатії її публічно-дипломатичного формату.

Крім того, слід наголосити, що Конституцією України в статті 17 встановлено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Виходячи з цього, повноцінним інструментом кібердипломатії у протидії інформаційній агресії росії проти України може розглядатись громадянська/народна дипломатія як напрям публічної дипломатії. У США, згідно з її концепцією, кожен громадянин має право чи навіть обов'язок допомагати державі здійснювати зовнішню політику. Суб'єктами реалізації такої дипломатії можуть бути студенти, викладачі, науковці, спортсмени, представники бізнесу тощо – у такий спосіб лобіюються громадські інтереси. І.Сухорольська називає головними п'ятьма ознаками цього різновиду дипломатії на сучасному етапі її еволюції відкритість і демократичність; відхід від поверховості; зростання ролі цінностей; перетворення на рівну гру між різними учасниками; динамічність і непрогнозованість. Йдеться про складну взаємодію у мережі багатьох різнорівневих суб'єктів, коли групи громадськості в різних країнах можуть виступати в ролі як ініціаторів, активних учасників та партнерів своїх

держав, так і цільових аудиторій для програм іноземних урядів, корпорацій і організацій.

На сьогодні Україна має позитивний досвід протидії інформаційній агресії методами публічної дипломатії. На наш погляд, ефективним новітнім інформаційно-комунікаційним інструментом у контексті кібердипломатії можуть стати *комунікаційні платформи* – явище прикладних комунікаційних технологій та відокремлений структурний елемент електронного комунікаційного середовища, що пропонує різноманітну тематику для обговорення, містить гіпертексти, має складові соціальної, політичної та іншої тематики й крос-медійності, висвітлює соціально важливу проблематику для певної категорії населення. Потенціал таких платформ науковцями ще недостатньо вивчений. При цьому формування з їх допомогою інформаційного середовища та вплив на цільову аудиторію у форматі довірчих стосунків і підтримки зворотнього зв'язку, сприяння досягненню інтересів держави на національному та міжнародному рівнях, а також її стійкому політичному іміджу й взаємодії між політиками та громадськістю інших країн з метою досягнення спільних культурних, соціальних, політичних та інших цілей робить ці платформи інструментом налагодження структурної взаємодії в галузі стратегічних комунікацій шляхом запровадження дієвих комунікативних механізмів, що власне і є одним із завдань кібердипломатії.

Уявляється, що українські науковці, політики, журналісти, студентство й громадськість загалом засобом підготовки та викладення на медіаплатформах, у соцмережах контенту, що розвінчує фейкові, дезінформаційні та пропагандистські наративи антиукраїнського характеру, сприятимуть просуванню українських інтересів у світі та в такий спосіб впливатимуть на позитивний імідж Української держави. Звісно, проблемою в комунікаційному вимірі може стати мовний бар'єр, адже говорити з громадськістю іншої країни доцільно її мовою. Одним з ефективних заходів у цьому відношенні може стати організація

мультимедіальних медіаплатформ (сайтів), де розміщуватимуться укладені авторитетними науковцями, політиками, інтелектуалами інформаційні матеріали відповідного змісту, контент просвітницького характеру, котрі будуть доступні для адресатів іноземних країн їх мовами. Загалом поле для творчої діяльності української громадськості в цьому відношенні широке – від організації мережі структур відповідного профілю, які б працювали в інформаційному просторі із застосуванням інструментів соціальних мереж (мережева дипломатія, цифрова дипломатія, науково-освітня дипломатія тощо) та волонтерських інформаційних структур у студентському середовищі й освітніх закладах загалом до бібліотечних установ публічного спрямування від сільського та районного рівнів до національного включно.

Не важко помітити, що останній різновид публічної дипломатії відповідає поглядам на пропагандистську діяльність Д'юї і Лазарсфельда. У громадській/народній дипломатії застосовується горизонтальний принцип діяльності та передбачається робота з громадськістю у форматі масових комунікацій. Зрозуміло, що об'єктами, на які спрямована діяльність суб'єктів дипломатичної діяльності, є зарубіжна громадськість.

Одним із форматів такого виду діяльності можуть стати *волонтерські організації з мережевою структурою* організації. Це, зокрема, волонтери-фактчекери та промоутери проукраїнських наративів. Ними можуть друкуватись дайджести пропагандистських наративів у зарубіжних країнах (такі дайджести, мабуть, варто поширювати по українських амбасадах). Дієвою в цьому контексті уявляється робота з опорою на громадські організації зарубіжних країн та українську діаспору.

Лідери думок, публічні інтелектуали, медіа гуру. Такі формати пропагандистської та контрпропагандистської роботи передбачали вищезгадані теоретики й практики 1920-х – 1960-х років. Мета цієї діяльності в сьогоdnішніх українських реаліях – опір використанню історичних наративів у пропагандистських цілях та управління інтерпретаціями подій. Таке завдання може виконувати *блогосфера*:

авторська осібна, групова чи суспільного формату сторінка в Інтернеті або на інтернет-платформі, яка являє собою онлайн-щоденник чи журнал новин. За останні роки кількість блогів збільшилася у декілька разів: якщо на початку 2000-х рр. кожен 30-й мав свій блог, сьогодні він є у кожного третього. Приблизно півтора мільярди користувачів мережі «Інтернет» мають свій блог. Сьогодні блогінгом як явищем цікавляться науковці багатьох країн, а кожен користувач інтернету або веде власний блог, або спостерігає за діяльністю когось з популярних блогерів. Треба «виращувати» блогерів, які протидіятимуть ворожій пропаганді, впроваджувати такі нові освітні програми в університетах.

Теорію ігор варто опанувати у контексті генерування контропропагандистського контенту.

Штучний інтелект допоможе у пошуках антиукраїнських наративів, у наданні миттєвих відповідей на них в українських медіа, а також у створенні та поширенні світом українського гранд-наративу. Останнє має застосовувати методи міфодизайну з опорою на архетипи української та зарубіжних культур (ремейки українських мультиплікаційних фільмів на сучасній тематиці).

Окремий напрям роботи – це *робота з молодіжною аудиторією*. Саме в рамках кібердипломатії доцільно працювати над створенням і поширенням світом нових практик у розрізі молодіжної культури (флешмоби, молодіжні субкультури). Одним з інструментів може стати медійна технологія *скринкастингу*. Це відображення явищ, інформація про які є лише в онлайн-просторі, невеликі сюжети тривалістю до п'яти хвилин у вебпросторі, що мають відношення до теми обговорення, зокрема, визначні події в житті країни, її видатних особистостей. Водночас це спосіб поділитись своєю «ментальною мапою», інструмент, що здатен замінити традиційні канали обміну інформацією без втрати якості, підвищити інтерес аудиторії.

Які структури можуть бути сформовані з точки зору організаційної, координаційної у цій роботі? Насамперед такою уявляється Громадська Рада при МЗС України з питань інформаційної протидії інструментами кібердипломатії, а також експертні групи в університетах, науковці яких займаються цими питаннями. Надзавданням має бути об'єднання сил українців, громадськості українських діаспор, координація та допомога у протидії антиукраїнській пропаганді в країнах перебування наших співвітчизників за кордоном або тих, історичні корені яких в Україні.

Безумовно, творчий підхід до завдань і можливостей кібердипломатії у протидії ворожій інформаційній діяльності сприятиме нашій перемозі.

ПІСЛЯМОВА

Кібернетизація глобального інформаційного поля та революційні перетворення інформаційно-комунікаційних технологій зумовили появу нової реальності – кіберпростору. Це принципово нове явище, де формується, перетворюється, передається, використовується, зберігається інформація, яка впливає на індивідуальну й суспільну свідомість, інформаційну інфраструктуру та власне інформацію, що зумовлює формування передумов для створення, розвитку й поширення інформаційної зброї. Її мішенню може виступати ідентичність соціумів у рамках окремих країн, регіонів і навіть планетарних. Складниками такої інформаційної зброї є інформаційні війни та інформаційні операції, яким здійснюється інформаційне насилля у кіберпросторі, крайньою формою чого є інформаційний тероризм.

За умов російської інформаційної війни проти України, яка цілеспрямовано реалізовується з 2014 р. та триває нині, й повномасштабної військової інтервенції в Україну, розпочатої 24 лютого 2022 р., такими фейками, що не мають жодного історичного обґрунтування, стали, зокрема, явища-симулякри, котрі виявляються із допомогою концептів «історична росія» та «руський мир». Продовжуючи тотальну агресію (і військову, і інформаційну) проти України, росія застосовує усі можливі канали, в тому числі соцмережі, просування фейкових, ворожих щодо України наративів. З огляду на це, Україна має активно протидіяти ворожим наративам країни-агресорки в рамках міжнародного кіберпростору. Українська держава вживає заходи із створення законодавчого поля протидії інформаційній агресії росії, у тому числі її інформаційного тероризму. Однак, теоретичне визначення інформаційного тероризму як складника інформаційного насилля цифрової епохи ще не увійшло в українське законодавство. Проте безперечно: застосування поняття “інформаційний тероризм” щодо актів

інформаційної агресії та інформаційного насилля як їх складник є абсолютно доцільним.

Серед методів пропаганди, які росія використовувала в підготовці до повномасштабної війни проти України:

- маніпулювання історією з метою творення власного історичного міфу та побудови концепту «русского мира» з еклектичним поєднанням імперських і комуністичних російських наративів;
- формування «символіки війни», покликаной мобілізувати маси на героїзоване насильство проти українців (використання «георгіївської стрічки» в її оновленій семантиці, створення відповідної теле-, аудіо-, кінопродукції з метою «ушлявлення подвигу російського солдата»)
- дегуманізація українців шляхом невизнання права на розбудову власної держави, заперечення самодостатності української культури, ототожнення українських військових і громадсько-політичних діячів із «нацистами».
- російська пропаганда фактично легітимізує геноцид українців та знищення Української держави.

Ефективними засобами протидії інформаційному насиллю росії проти України є насамперед відповідна співпраця з країнами Європейського Союзу, Західного Світу загалом, а також відкриття вітчизняних агенцій з протидії дезінформації – як державних, так і громадських, волонтерських, організацій, фактчекінгових структур тощо. Однак одним із найбільш ефективних інструментів протидії інформаційній агресії росії проти України з огляду на необхідність формування позитивного образу нашої країни в очах світової громадськості є кібердипломатія України в її публічно-дипломатичному форматі. Зокрема, citizen / civil diplomacy, для застосування якої в такій діяльності нині вже створено необхідну законодавчо-нормативну базу та продовжується напрацювання необхідних змін українського законодавства.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Медіа як інструмент пропаганди: історичний та сучасний аспекти.
2. Пропаганда та маніпуляція у медіапросторі: основні методи та механізми.
3. Інформаційне насильство: сутність, прояви та наслідки для суспільства.
4. Вплив пропаганди на масову свідомість.
5. Фейкові новини як механізм інформаційного насильства.
6. Використання масмедіа у веденні гібридних воєн.
7. Російська пропаганда під час російсько-української війни: методи та наслідки.
8. Інформаційне насильство у авторитарних режимах: роль державних ЗМІ.
9. Політична цензура та пропаганда в російських медіа.
10. Використання соціальних мереж в інформаційних війнах.
11. Мова ворожнечі у медіа: причини та наслідки.
12. Соціальні медіа та онлайн-платформи як каталізатори та платформи інформаційного насильства.
13. Медіаграмотність як інструмент протидії пропаганді та дезінформації.
14. Фактчекінг та аналітика у боротьбі з інформаційним насильством.
15. Роль незалежних медіа у боротьбі з маніпуляціями та фейками в інформаційному просторі.
16. Етичні стандарти у протидії інформаційному насильству.
17. Політика держав та міжнародних організацій у сфері боротьби з інформаційним насильством.
18. Інформаційне насилля як інструмент гібридної війни.
19. Психологічні аспекти інформаційного тероризму: вплив на масову свідомість та поведінку.

20. Нормативно-правові аспекти боротьби з кіберзагрозами, фейками та дезінформацією в Україні в роки російсько-української війни.
21. Інформаційний простір під час війн і воєнних конфліктів: обмеження свободи слова як захист від інформаційного територизму.
22. Кібербезпека в Україні: загрози та заходи захисту.
23. Вплив інформаційного насилля на соціальну стабільність.
24. Інформаційне насилля як складова сучасних гібридних війн.
25. Методи та засоби інформаційного тероризму: світовий досвід і український контекст.
26. Пропаганда та маніпуляція в медіапросторі як форми інформаційного насилля.
27. Кібертероризм та інформаційна безпека: сучасні виклики та способи протидії.
28. Чутки як спосіб поширення дезінформації.
29. Фейки та дезінформація як механізм інформаційного впливу.
30. Свобода слова та інформаційне насилля: баланс між безпекою та правами людини.
31. Російська інформаційна агресія проти України 2014–2024 років як форма інформаційного насилля
32. Сутність інформаційного насилля у контексті гібридної війни.
33. Основні етапи та форми інформаційної агресії РФ проти України (2014–2024).
34. Роль російської пропаганди у формуванні антиукраїнських наративів.
35. Маніпуляції, фейки та дезінформація: аналіз ключових прикладів російської інформаційної війни проти України.
36. Вплив російської інформаційної агресії на українське суспільство та міжнародну спільноту.

37. Протидія інформаційному насиллю: заходи України та міжнародної спільноти.
38. Національна стратегія інформаційної безпеки України: досягнення та прорахунки.
39. Роль державних інституцій у протидії інформаційному насиллю під час війни.
40. Військово-інформаційні операції України як відповідь на російську пропаганду.
41. Державне регулювання медіапростору як засіб боротьби з дезінформацією.
42. Еволюція українського законодавства щодо боротьби з інформаційним тероризмом (2014–2025).
43. 47. Протидія ботам та троям у соціальних мережах: український досвід.
44. Фейк-чекінг та фактчекінг: роль незалежних ініціатив у боротьбі з дезінформацією.
45. Технології штучного інтелекту у виявленні дезінформації: перспективи застосування.
46. Роль хактивістів у кіберконфронтації з Росією: між безпекою та етикою.
50. Медіаграмотність та соціальна стійкість.
 - а. Соціальна стійкість українців до інформаційного впливу: зміни за період війни.
47. Психологічний захист населення від інформаційного терору: методи та стратегії.
48. Українські журналісти та блогери у боротьбі з російською пропагандою.
49. Роль кібердипломатії у протидії інформаційним атакам: міжнародний досвід та співпраця
50. Роль НАТО та ЄС у зміцненні інформаційної безпеки України.

51. Міжнародні санкції проти російських пропагандистів: як методи боротьби в умовах інформаційних війн.
52. Співпраця України з міжнародними медіаплатформами у боротьбі з дезінформацією.
53. Світові ініціативи щодо боротьби з пропагандою: уроки для України.
54. Кібердипломатія як новий напрям міжнародних відносин.
55. Міжнародні угоди та ініціативи в галузі кібердипломатії.
56. Кібердипломатія у глобальному інформаційному просторі: виклики та перспективи.
57. Кібердипломатія як інструмент протидії інформаційним атакам.
58. Гібридні загрози та кіберконфлікти.
59. Роль штучного інтелекту в боротьбі з пропагандою та дезінформацією.
60. Роль ігрового контенту в інформаційних війнах.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Теорія та практика інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2015. 167 с.
2. Андрущенко Т. В. Психологічні засоби маніпулювання свідомістю громадян у сучасних політичних процесах. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ, 2014. Вип. 43. С. 157–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2014_43_24
3. Антонюк В. В. Інформаційна війна в структурі сучасного геополітичного протиборства: нові контексти та інтерпретації. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2021. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2121>
4. Благодарний А. М. Особливості протидії інформаційній агресії як складовій гібридної війни. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: збірн. матер. круглого столу* (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ: НА СБУ, 2021. С. 83–86.
5. Вакулич В., Новородовська Н. Російська пропаганда агресії проти України (2014–2021 рр.). *Український інформаційний простір*. 2023. № 1. С. 119–132. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/279610/274195>
6. Бернейс Е. Пропаганда. Київ: Видавничий дім «Сварог», 2021. 128 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Berneiz_Edvard/Propahanda.pdf
7. Близнюк А. Гібридна війна XXI століття. Пропаганда як основна складова у політичних, соціальних та етнічних протистояннях. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 390–399.
8. Ващенко Н. Головні наративи сучасної російської пропаганди як впливогенна проблематика в умовах консцієнтальної війни Росії проти

України. *Наукові записки інституту журналістики*. 2020. № 1(76). С. 180–201.

9. Верховцева І. Г. Ворожа пропаганда в гібридній російській агресії проти України 2014-2024 рр. та інформаційна діяльність бібліотек. *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу*: матер. доп. учасн. X Міжнар. наук.-пр. конф. (м. Луцьк, 22–24 трав. 2024 р.). Луцьк: ЛІРоЛ, 2024. С. 276–280.

10. Верховцева І. Г. Глобальний кіберпростір та опір інформаційній агресії: кібердипломатія України у протидії російській інформаційній інвазії. *Міжнародне співтовариство та Україна в процесах економічного та цивілізаційного поступу: актуальні економіко-технологічні, ресурсні, інституціональні, безпекові та соціогуманітарні проблеми*: монографія. Ryga: Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2024. С. 213–243. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-480-1-9>

11. Верховцева І. Г., Громакова Н. Ю. Інформаційне волонтерство як інструмент громадської/народної дипломатії: відповіді на кібернетизацію міжнародних публічних комунікацій. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні (м. Київ, 14 листопада 2024 р.)*. Київ: ДУІКТ, 2024. С. 293–297.

12. Верховцева І. Г. Інформаційний тероризм у кіберпросторі: вимір міжнародних соціальних комунікацій. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні (м. Київ, 14 листопада 2024 р.)*. Київ: ДУІКТ, 2024. С. 289–293.

13. Верховцева І. Г. Інформаційно-комунікаційний сегмент гібридної війни росії проти України 2014–2023 рр.: пропаганда (стан вітчизняних студій). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 70. С. 443–477. DOI: [10.15407/nr.70.443](https://doi.org/10.15407/nr.70.443)

14. Верховцева І. Г. Історична матриця «руський мир» та однойменний сучасний пропагандистський міф країни-агресорки: до деконструкції концепту. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти*

- України: виклики і перспективи: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Харків (Україна) – Ann-Arbor (USA)), 12–13 грудня 2023 року) / Наук.-досл. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 13–18. DOI: <https://doi.org/10.32782/PPSS.2023.1.1>
15. Верховцева І. Г. Пропаганда як міфотворчість цифрової епохи: інформаційне насильство та ідентичність людини. *Transcending Boundaries: Unraveling the Dynamics of Cutting-Edge Research and its Transformative Impact on the Global Sphere: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference*, July 11-12, 2024. Dnipro: FOP Marenichenko V.V., 2024. P. 45–47.
16. Верховцева І. Г. Російська інформаційна війна проти України 2014–2024 рр. як предмет наукових студій: концепт «інформаційне насильство». *Образ*. 2024. № 2(45). С. 26–35. DOI [https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.2\(45\)-26-35](https://doi.org/10.21272/Obraz.2024.2(45)-26-35)
17. Верховцева І. Г. Руський мир як мирський фашизм: традиційні соціальні практики «довгого ХІХ ст.» та імперська свідомість росіян. *Public History. Історія в публічному просторі*: зб. тез міжнар. наук. конф. (Київ, 20 травня 2022 р. / КНУ ім. Тараса Шевченка). Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2022. С. 28–35.
18. Верховцева І. Г. Фейки російської інформаційної війни проти України: деконструюючи «руський мир» та «історичну росію». *Україна в умовах російської агресії: виклики та відповіді*: монографія / І. В. Букреєва, І. Г. Верховцева, В. В. Гулай та ін. Харків: Право, 2024. С. 76–93. DOI: <https://doi.org/9786178518240>
19. Висоцька О. Особливості трансформації пропаганди як інструменту впливу у суспільстві метамодерну. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. № 1(6) С. 23–31 URL: <https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pp/article/view/149>

20. Вовк В. М. Фейки як загроза національній безпеці в умовах гібридної війни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2(24). С. 80-85.
21. Водорезова С. Р. Поняття та властивості інформації як основи інформаційного суспільства. *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах: збірн. наук.-практ. конф.* Харків, 2015. С. 107–112.
22. Гапій В. Е. Пропаганда як інструмент впливу на підсвідомість людини в сучасній Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1(2). С. 636–641.
23. Гордієнко С. Г. Теоретико-прикладні засади оцінки інформації в умовах сучасності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 3. С. 24–33.
24. Гребенюк А. Антиукраїнська пропаганда: характерні риси та поняття. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 61. С. 128–139.
25. Гребенюк А. Пропаганда: метод спеціальних інформаційних операцій чи акту зовнішньої інформаційної агресії? *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 63. С. 65–74.
26. Гулай В. Маніпулятивно-пропагандистські складові загроз інформаційній безпеці в реаліях гібридної війни Російської Федерації проти України. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2016. Вип. 6. С. 34–42.
27. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Інформаційна війна у медіапросторі сучасного суспільства. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. № 3. С. 11–29.
28. Демуцька А. Масові емоції в соціальних комунікаціях як результат масовоінформаційного впливу. *Scientific notes of the institute of journalism*. 2021. Т. 1. С. 30–40.

29. Дем'яненко М. Протидія інформаційній агресії: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2018. № 50. С. 225–240.
30. Денисюк Ж. З. Візуальна комунікація як феномен масової культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 2. С. 9–14.
31. Джус О. А. Концептуальні основи ведення інформаційної війни в сучасних умовах збройної агресії РФ проти України. *Політологічний вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 88. С. 189–201.
32. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Інформаційна революція: соціоантропологічні та світоглядні трансформації. *Інформація і право*. 2021. № 4(39). С. 22–34.
33. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2(37). С. 9–21.
34. Дубов Д. Засоби масової інформації як якісно нові суб'єкти політичних комунікацій. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 57–65.
35. Жайворонок О. І. Міжнародний досвід протидії інформаційному тероризму та його імплементація в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 1 (24). С. 91–96.
36. Заболотний А. Г. Пропаганда: визначення, основні елементи та види. *Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 3–4 квітня 2014 року. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України. С. 216–218. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/konferentsii/2014/2.pdf#page=216>
37. Закіров М. Б. Забезпечення інтересів України у глобальному кіберпросторі: соціально-комунікаційні аспекти. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні (м. Київ, 14 листопада 2024 р.)*. Київ: ДУІКТ, 2024. С. 286–289.

38. Закіров М., Закірова С. Інфотейнмент як вид новітньої технології комунікації: постановка проблеми. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 55. С. 204–219.
39. Закіров М. Комунікаційне середовище епохи постправди як передумова неопопулізму. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 70. С. 39–51. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001499050>
40. Закіров М. Комунікаційні інструменти конструювання реальності епохи постправди. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 26–39.
41. Закіров М. Подієва комунікація в інформаційному суспільстві: виклики та можливості: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні» (Київ, КНУКіМ, 23–24 березня 2023 р.). Київ: КНУКіМ. С. 118–122.
42. Закіров М. Політейнмент як інструмент комунікації епохи пост правди. *Соціальні комунікації в умовах глобалізаційних процесів: стан, тенденції, перспективи*: збірн. тез за матер. Міжнар. наук. конф. (м. Тернопіль, 16–17 червня 2023 року). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 7–8.
43. Закіров М. Постправда: деякі аспекти феномену і російська агресія. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек*: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовтня 2023 р.). Київ: НБУ імені В. І. Вернадського. С. 358–361.
44. Закон України «Про медіа» (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
45. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017 р.)/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
46. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини: монографія; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ: Освіта, 1999. 346 с.

47. Зражевська Н. І. Медіаспоживання в Україні під час війни. *Україна в умовах російської агресії: виклики та відповіді*: монографія / І. В. Букреєва, І. Г. Верховцева, В. В. Гулай та ін. Харків: Право, 2024. С. 94–108. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49770/1/N_Zrazhevskia_Monograph_2024_FZH.pdf
48. Ільницький В., Старка В., Галів М., Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 43–55.
49. Історія інформаційно-психологічного протиборства / [Я. М. Жарков, Л. Ф. Компанцева, В. В. Остроухов В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Є. Д. Скулиш]. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с.
50. Калакура Я. Конструювання образу ворога як технологія маніпуляцій російської пропаганди. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 18. С. 179–188.
51. Качинська К. А. Засоби Інтернет-комунікацій як важливий інструмент масової маніпуляції свідомістю. *Інформація і право*. 2016. № 4. С. 71–84.
52. Кіслов Д. В. Політична безпека масових комунікацій: монографія; Київ. міжнар. ун-т, Ін-т екон. та гуманіт. пробл. Київ: [МП Леся], 2010. 207 с.
53. Князєв С. О. Сучасні тенденції ведення інформаційних війн. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози*: збірн. матер. круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ: НА СБУ, 2021. С. 78–80.
54. Комар О. Soft power і пропаганда у російсько-українській війні: епістемологічний аналіз. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 82–88.
55. Комова М. В. Принципи співвідношення фактів та інтерпретацій у засобах масової інформації: монографія; Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів: Вид. Львів. політехніки, 2012. 250 с.
56. Корню Д. Етика засобів масової інформації. К.: К.І.С., 2004. 130 с.

57. Корченко О., Бурячок В., Гнатюк С. Кібернетична безпека держави: характерні ознаки та проблемні аспекти. *Безпека інформації*. 2013. Т. 19. № 1. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bezin_2013_19_1_9
58. Корченко О., Верховцева І. Протидія інформаційному насильству в цифрових комунікаціях: інструменти кібердипломатії. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні (м. Київ, 14 листопада 2024 р.)*. Київ: ДУІКТ, 2024. С. 282–285.
59. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с.
60. Марущак А. І. Передумови для формування правових механізмів протидії дезінформації в соціальних медіа у контексті національної безпеки: постановка проблеми. *Інформація і право*. 2022. № 1(40). С. 82–88.
61. Маслов А. О. Теорія недосконалої інформації Н. Лукаса і концепція циклу "нових класиків". *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9. С. 47–54.
62. Матвієнко В., Петушкова Г. Кібердипломатія в Європейському Союзі: модель естонської кібердипломатії та досвід України. *Україна дипломатична*. 2024. Вип. XXIV. С. 696–708.
63. Мельник Д. С., Леонов Б. Д. Інформаційний тероризм як загроза національній інформаційній інфраструктурі. *Інформація і право*. 2024. № 3(50). С. 99–107.
64. Мельніченко О. А. Основні напрями деструктивної діяльності російських спецслужб в інформаційній війні проти України. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: збірн. матер. круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.)*. Київ: НА СБУ, 2021. С. 31–32.
65. Мільярд доларів на смислову війну. Ворог цілить у нашу ідентичність. URL: <https://Gromada.Group/News/Statti/Milyard-Dolariv-Na-Smislovu-Vijnu-Vorog-Cilit-U-Nashu-Identichnist>

66. Міщенко І. В., Басалюк Н. В., Таркін В. П. Інформаційні війни й кібертероризм: поняття, особливості. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 698–703.
67. Москаленко А. З. Основи масово-інформаційної діяльності: підручник / А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: [б. в.], 1999. 631 с.
68. Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій / Дзюба М. Т., Жарков Я. М., Ольховой І. О., Онищук М. І. Київ: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2006. 471 с.
69. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн. Київ: НАДУ, 2019. 380 с.
70. Некрасов А. О., Парфенюк І. М. Пропаганда як предмет дослідження. *Молодіжна наука КНУКІМ: збірн. матер. конфер.* Київ: КНУКІМ. С. 116–120. URL: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/Molodizhnanuka-20-21.pdf#page=116>
71. Нестеряк Ю. В. Міжнародні критерії інформаційної безпеки держави: теоретико-методологічний аналіз. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. С. 62–67.
72. Ніколаєнко Н. О., Комарчук О. О. Засоби масової комунікації як детермінанти гібридної війни: монографія. Миколаїв: НУК, 2021. 220 с.
73. Новік Г. М., Чайка В. О. Інформаційне насильство. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія*. 2017. Т. 22. Вип. 2. С. 151–161.
74. Панченко О. А., Антонов В. Г. Концептуалізація поняття «інформаційне насильство» в контексті національної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. № 1. С. 65–73.
75. Панфілов О. Ю. Інформаційне насильство як соціальний феномен. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 1. С. 188–200.

76. Партико З. В. Теорія масової інформації та комунікації. Львів: Афіша, 2008. 290 с.
77. Петькун С. М., Верховцева І. Г. Публічна дипломатія України: виклики кібернетизації міжнародних комунікацій (контекст протидії інформаційній агресії росії). *Глобальний світ і Україна: сучасні виклики та пошук відповідей*: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 жовт. 2024 р.) / [редкол.: Герасіна Л. М. (голова), Козловець М. А., Прудников В. А. та ін.]. Харків: Право, 2024. С. 103–108.
78. Петькун С. М., Верховцева І. Г. «Цифрова дипломатія» та «кібердипломатія»: поняттєві аспекти. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні (м. Київ, 14 листопада 2024 р.)*. Київ: ДУІКТ, 2024. С. 300–305.
79. Пітер Померанцев: «Мета російської пропаганди – щоб ніхто нікому не довіряв». URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/31/7063251/>
80. Поперечнюк В. М. Визначення інформації та знань як категорії інтелектуалізації суспільства. *Інформація і право*. 2015. № 1. С. 27–37.
81. Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. *Законодавство України*.
82. Почепцов Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах; пер. з рос. Тамари Гуменюк. Київ: Києво-Морил. акад., 2016. 312 с.
83. Почепцов Г. Смилові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2013. Вип. 18. С. 21–27.
84. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Вид. 2-ге, допов. Київ: Києво-Морил. акад., 2016. 502 с.
85. Почепцов Г. Теорія комунікації. Київ, 1999. 307 с.
86. Почепцов Г. Токсичний інфростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Харків: Віват, 2022. 381 с.
87. Почепцов Г. Фейк. Технології спотворення реальності. Київ: Києво-Могилян. акад., 2020. 219 с.

88. Проноза І. І. Інформаційна війна: сутність та особливості прояву. *Актуальні проблеми політики: збірн. наук. праць*. 2018. Вип. 61. С. 76–84.
89. Рена Марутян про інформаційну та смислову війну, ІПСО та російську опозицію. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=74lSyCrSkuY>
90. Росія поширює в Ізраїлі фейки про Україну на «популярних сайтах». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3738744-rosia-posirue-v-izraili-fejki-pro-ukrainu-na-popularnih-sajtah-zmi.html>
91. Рудков І. Співвідношення кібертероризму та кіберзлочину. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 178–185.
92. Сальнікова Н., Ляшенко П. Пропаганда в медіапросторі: виклики сьогодення. *Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти: збірн. матеріалів наук.-практ. конф. м. Київ, 18 квітня 2024 року / під заг. ред. М. Трофименка*. Київ: МДУ. С. 79–81. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7384/1/susp-pol_transf_konf_2024.pdf#page=79
93. Саприкін О. А. Фейк як інструмент інформаційної війни проти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 1. С. 87–94.
94. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.
95. Сергій Плохій: «Ця війна є війною за всю Європу». URL: <https://zbruc.eu/node/110984>
96. Смазнова І. С. Роль пропаганди у сучасних демократичних державах. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття: матер. міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 17 червня 2022 року*. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 7–10. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19033>

97. Смачило Т. В., Кривцун А. Р. Феномен інформаційного тероризму як загрози міжнародній безпеці. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 124–127.
98. Степико М. Гібридна війна як війна ідентичностей. *Стратегічні пріоритети*, 2018. № 40(3). С. 163–170.
99. Сунгурова С. Р. Міжнародний досвід боротьби з політичним насиллям засобами інформаційної війни. *Політологічний вісник*. 2022. № 88. С. 202–218.
100. Тарасюк А. В. Співвідношення інформаційної та кібернетичної безпеки. *Інформація і право*. 2019. № 4(31). С. 73–82.
101. Требін М. П. Феномен інформаційної війни у світі, що глобалізується. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 188–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_2_24
102. Торічний В. О. Дослідження пропаганди як інструменту інформаційного забезпечення державної безпеки. *Право та державне управління*. 2019. № 3(36). Т. 2. С. 183–186. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/tom_2/30.pdf
103. Требін М. П. Цифрове суспільство: спроба проникнення в сутність. *Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс*: монографія. Харків: Право, 2024. С. 4–30.
104. Требін М. П. Цифровізація як мегатренд сучасного буття. *Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс*: монографія. Харків: Право, 2024. С. 31–55.
105. Удавана Росія: імітація величі і могутності / Зеленько Г. (кер. проєкту, наук. ред.) та ін. Ніжин: Вид. Лисенко М. М., 2024. 288 с.
106. Указ Президента України «Про Національний координаційний центр кібербезпеки» (2016 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/2016#Text>

107. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”»): (2021 р.).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

108. Фасенко А. М., Чорна В. О., Бондарець Б. Б. Тотальна пропаганда: спроба концептуалізації. *Габітус*. 2022. Вип. 42. С. 11–21.

URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/42-2022/1.pdf>

109. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–76.

110. Худолій А. О. Інформаційна війна 2014-2022 рр.: монографія. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2022. 208 с.

111. Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс: монографія. Харків: Право, 2024. 214 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518141>

112. Шульга В. П., Петькун С. М. Міжнародні публічні комунікації: виклики кібернетизації інформаційного простору. *Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні (м. Київ, 14 листопада 2024 р.)*. Київ: ДУІКТ, 2024. С. 278–282.

113. Юськів Б. М., Хомич С. В. Роль медіа-пропаганди в умовах «гібридної війни». *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*, Вип. 132. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2017. С. 27–43.

114. Barrinha A., Renard, T. Cyber-Diplomacy: The Making Of An International Society In The Digital Age. *Global Affairs*. 2017. Vol. 3(4-5). С. 353–364.

115. Casey Ralph D. The Story of Propaganda / American Historical Association. URL: [https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/gi-roundtable-series/pamphlets/em-2-what-is-propaganda-\(1944\)/the-story-of-propaganda](https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/gi-roundtable-series/pamphlets/em-2-what-is-propaganda-(1944)/the-story-of-propaganda)

116. Dorschner J. Hybrid War in the Near Abroad. *IHS: Jane's Defence Weekly*. 2015. Vol. 52. Iss. 10. P. 24–30.
117. Forbs Ukraine, 27.01.2024. URL : https://forbes.ua/svit/naybilshiy-riven-doviri-otrimuyut-biznesi-ale-vid-nikh-chekayut-vtruchan-u-suspilni-problemi-komu-doviryayut-menshe-i-chomu-forbes-perekazue-zvit-institutu-doviri-edelmana-26012025-26598?utm_source=chatgpt.com
118. Herman E., Chomsky N. The Propaganda Model After 20 Years: Interview Conducted By Andrew Mullen. *Westminster Papers in Communication and Culture*. 2009. Vol. 6(2). URL: https://chomsky.info/200911___/
119. Libicki M. What is Information Warfare, National Defense University. URL: <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/ndu/infowar/a003cont.html>
120. Petkun S., Verkhovtseva I. G. Hostile Propaganda Of The Digital Age As Information Violence: Ukraine's Response To Russian Information Invasion. *Modern science: prospects, innovations and technologies*: Scientific monograph. Part 1. Ryga, Latvia: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2024. C. 445–485. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-16>
121. Rącz A. Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist. Helsinki: Ulkopoliittinen Instituutti Utrikespolitiska Institutet; The Finnish Institute Of International Affairs, 2015. P. 87–93.
122. Slaughter A. Americans Edge. *Foreign Affairs*. 2009. URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/63722/anne-marie-slaughter/americas-edge>
123. Sparks C. Extending and Refining the Propaganda Model. *Westminster Papers in Communication and Culture*. London: University of Westminster, 2017. Vol. 4(2). P. 68–84. doi: <https://doi.org/10.16997/wpcc.86> URL: <https://www.westminsterpapers.org/article/id/74/>

Методичне видання

Володимир Петрович Шульга
Олександр Григорович Корченко
Світлана Михайлівна Петькун
Ірина Іванівна Тюрменко
Ірина Геннадіївна Верховцева

ІНФОРМАЦІЙНЕ НАСИЛЛЯ У КІБЕРПРОСТОРИ
(СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ СЕГМЕНТ)

методичний посібник

Рецензент *Закіров М. Б.*